

ISSN: 2181-4147

Scientific Journal

Scholar

Volume 1, Issue 25

TOGETHER WE REACH THE GOAL

2023/25

September

ISSN 2181-4147
VOLUME 1, ISSUE 25
SEPTEMBER 2023

<https://researchedu.org/index.php/openscholar>

“SCHOLAR” SCIENTIFIC JOURNAL
VOLUME 1, ISSUE 25, SEPTEMBER, 2023

EDITORIAL BOARD

G. Kholmurodova

Professor, Doctor of Agricultural Sciences, Tashkent State Agrarian University

A. Madaliev

Professor, Doctor of Economics, Tashkent State Agrarian University

G. Sotiboldieva

Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) in Biological Sciences, Fergana State University

U. Rashidova

Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) in Philological Sciences, Samarkand State University

D. Darmonov

Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) in Biological Sciences, Fergana State University

X. Abdusakimova

Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) in Biological Sciences, Fergana State University

U. Ruzmetov

Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) in Chemical Sciences, National University of Uzbekistan

M. Yusupova

Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) in Biological Sciences, Fergana State University

M. Kambarov

Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) in Pedagogical Sciences, Namangan State University

S. Sadaddinova

Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) in Physics and Mathematics Sciences, Tashkent University of Information Technologies

M. Fayzullaev

Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) Geographical Sciences, Karshi State University

Z. Muminova

Doctor of Philosophy (Phd) in Agricultural Sciences, Samarkand Institute of Veterinary Medicine

B. Kuldashov

Doctor of Philosophy (Phd) in Agricultural Sciences, Samarkand Institute of Veterinary Medicine

Kh. Askarov

Doctor of Philosophy (Phd) in Agricultural Sciences, Fergana Polytechnic Institute

S. Nazarova

Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) in Agricultural Sciences, Bukhara State University

O. Rahmonov

Doctor of Philosophy (Phd) in Technical Sciences, Fergana Polytechnic Institute

G. Tangirova

Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) in Agricultural Sciences, Tashkent State Agrarian University

Z. Koryogdiev

Doctor of Philosophy (Phd) in Historical Sciences, Bukhara State University

S. Ubaydullaev

Doctor of Philosophy (Phd) in Agricultural Sciences, Andijan Institute of Agriculture and Agrotechnology

R. Yuldasheva

Associate Professor, Doctor of Agricultural Sciences, Tashkent State Agrarian University

M. Yuldashova

Doctor of Philosophy (Phd) in Biological Sciences, Namangan State University

Editorial Secretary: J. Eshonkulov

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARINI MOLIYAVIY TA'MINLASH TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISH

Talapova Nargiza Baxriddinovna

Namangan davlat universiteti, tayanch doktoranti

talapovanargiza@mail.ru

***Annotatsiya.** Mazkur maqolada maktabgacha ta'lim tashkilotlarining moliyaviy ta'minlash tizimini takomillashtirishning ob'yektiv zaruriyati ilmiy-nazariy jihatdan yoritilgan. Mamlakatimizda sohaga doir masalada amalga oshirilayotgan ishlar, maktabgacha ta'lim tashkilotining mamlakat ta'lim tizimidagi o'rni, qamrov darajasi va holati tahlil qilingan.*

***Kalit so'zlar:** byudjetdan moliyalashtiriluvchi muassasalar, davlat byudjeti mablag'lari, moliyaviy munosabatlar, maktabgacha ta'lim muassasalarining moddiy-texnik holati, mehnatiga haq to'lash, xodimlarni moddiy rag'batlantirish jamg'armasi, yagona ijtimoiy to'lov xarajatlari.*

Dunyo tajribasi shuni ko'rsatadiki, yosh avlodni har tomonlama barkamol etib voyaga yetkazish uchun sarflangan sarmoya jamiyatga o'n, yuz barobar ko'p foyda keltiradi¹.

Davlat statistika agenligining ma'lumotlariga ko'ra, har yili O'zbekiston Respublikasida 700 mingdan ortiq bola tug'iladi, bu esa maktabgacha ta'lim tashkilotlariga tushadigan yukni oshiradi. Chunonchi, maktabgacha ta'lim tashkilotlariga tushadigan umumiy ortiqcha yuk respublika bo'yicha 12 foizni tashkil qilsa, uning eng yuqori darajasi Qoraqalpog'iston Respublikasida (21 foiz), Jizzax (35 foiz) va Buxoro (21 foiz) viloyatlarida, eng past darajasi esa Surxondaryo (9 foiz) va Farg'ona (9 foiz) viloyatlarida, shuningdek Toshkent shahrida (6 foiz)

¹O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi. 2020 yil 29 dekabr.

kuzatilmoqda. Umuman, mamlakat bo'yicha 3-7 yoshdagi har 100 nafar bolaga maktabgacha ta'lim muassasalarida 28,1 ta joy to'g'ri keladi.

Konsepsiyada maktabgacha ta'limni rivojlantirish sohasida davlat siyosatini muvaffaqiyatli yuritishga to'sqinlik qilayotgan bir qator tizimli muammolar va kamchiliklar sanab o'tildi:

-maktabgacha yoshdagi bolalarning to'liq qamrab olinishini ta'minlash uchun maktabgacha ta'lim muassasalari sonining yetarli emasligi;

-qishloq joylarda maktabgacha ta'limning past darajada rivojlanganligi;

-maktabgacha ta'lim muassasalarining moddiy-texnik holati lozim darajada emasligi;

-maktabgacha ta'lim muassasalarining malakali pedagog kadrlar bilan jamlanmaganligi;

-maktabgacha ta'lim tizimida boshqaruv kadrlarining tanqisligi va ular malakasining pastligi;

-ota-onalarning bola shaxsining shakllanishida maktabgacha ta'limning ijobiy jihatlari va foydasi haqida yetarlicha ma'lumotga ega emasligi;

-zamonaviy o'quv-metodik materiallar va ko'rgazmali qurollarning yetishmasligi;

-alohida ehtiyojli bolalar uchun mavjud maktabgacha ta'lim muassasalarining texnik jihozlanishi va uslubiy ta'minoti darajasining pastligi;

-maktabgacha ta'lim tashkilotlarida tibbiy xizmat ko'rsatish sifati va tibbiyot xodimlarining malakasi zamon talablariga to'liq javob bermasligi.

Umuman, byudjetdan moliyalashtiriluvchi muassasalar va ayniqsa, uzluksiz ta'lim tizimining muhim bo'g'inlaridan hisoblanmish maktabgacha ta'lim muassasalari faoliyatini tashkil etish va boshqarishning iqtisodiy asoslaridan biri bo'lgan moliyaviy munosabatlarning xususiyatlarini o'rganish, maktabgacha ta'lim muassasalari xarajatlarini moliyalashtirish mexanizmini yoritish muhim ahamiyatga ega.

Shu o'rinda ta'kidlash kerakki, 2022 yil 20 dekabrda O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlisga va O'zbekiston xalqiga Murojaatnomasida: "So'nggi olti yilda bolalarni maktabgacha ta'lim bilan qamrab olish darajasi 27 foizdan 70 foizga yetishi natijasida bugungi kunda 2 millionga yaqin bola bog'chaga bormoqda. Yaqinda Toshkent shahrida o'tkazilgan YUNESKOning Maktabgacha ta'lim bo'yicha Umumjahon anjumanida ham bu islohotlarimiz yuksak e'tirof etildi.

Shu bilan birga, kelgusi besh yilda qamrovni 80 foizga yetkazish uchun 600 ming yangi bog'cha o'rni kerak. Bu – juda katta marra. Shu bois, bog'chalar sonini ko'paytirish, ulardagi ta'lim va tarbiya sifatini tubdan yaxshilash bo'yicha besh yillik dastur qabul qilinadi. Bog'cha qamrovini kengaytirish bo'yicha xususiy sektorga qo'shimcha sharoitlar yaratiladi.”¹

Mamlakatimizda izchillik bilan amalga oshirilayotgan ta'lim sohasidagi islohotlar zamirida Vatanimizni yanada taraqqiy ettirish, yoshlarni har jihatdan barkamol shaxs etib voyaga yetkazish, sohalar uchun yuqori bilimga ega mutaxassislarni tayyorlashdek maqsadlar mujassamdir. Rivojlangan mamlakatlarda ta'limning to'liq sikliga investisiya kiritishga, ya'ni, bola 3 yoshdan 22 yoshgacha bo'lgan davrda uning tarbiyasiga sarmoya sarflashga katta e'tibor beriladi. Chunki ana shu sarmoya jamiyatga 15-20 barobar foyda keltiradi. Inson kapitaliga e'tiborni kuchaytirishimiz, buning uchun barcha imkoniyatlarni safarbar etishimiz shart. Shu yildagi muhim amaliy qadam sifatida bolalarni maktabgacha ta'lim bilan qamrab olish darajasi 2021 yilda 65 foizga oshirishga erishildi.

Dastlabki yillarda mamlakatimizda ta'lim tizimiga doir bir qator islohotlar amalga oshirilmogda. Uzoq qishloqlarda maktabgacha ta'limni uyda berish modelini YUNESKO va Jahon banki bilan hamkorlikda yo'lga qo'yilishi rejalashtirildi.

Maktabgacha ta'lim muassasalari faoliyat xususiyatlariga ko'ra quyidagi tiplarga bo'linadi:

¹ O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi. 2022 yil 20 dekabr.

- umumiy tipdagi maktabgacha ta'lim muassasalari;
- ixtisoslashtirilgan (jismoniy va ruhiy rivojlanishida turli nuqsonlari mavjud bo'lgan bolalar uchun) maktabgacha ta'lim muassasalari;
- sanatoriy tipdagi (zaif, turli yuqumli kasalliklarni boshdan kechirgan, surunkali asoratlarga ega bo'lgan bolalar uchun) maktabgacha ta'lim muassasalari.

2021 yilda maktabgacha ta'lim qamrovi 65 foizga, 2023-yil oxirida esa 75 foizga yetkaziladi. 600 milliard so'm subsidiya berilib, 2 mingta xususiy bog'cha ochiladi; xususiy sektor ulushi 25 foizga yetadi.

6 yoshli bolalarni maktabga majburiy tayyorlash tizimi yo'lga qoo'yildi. 2021 yilda 6 yoshli bolalarning 82 foizi (560 ming nafar) maktabga bepul tayyorlov jalb etildi

Uzoq qishloqlarda maktabgacha ta'limni uyda berish modeli yo'lga qoo'yiladi. YUNESKO va jahon banki bilan hamkorlikda.

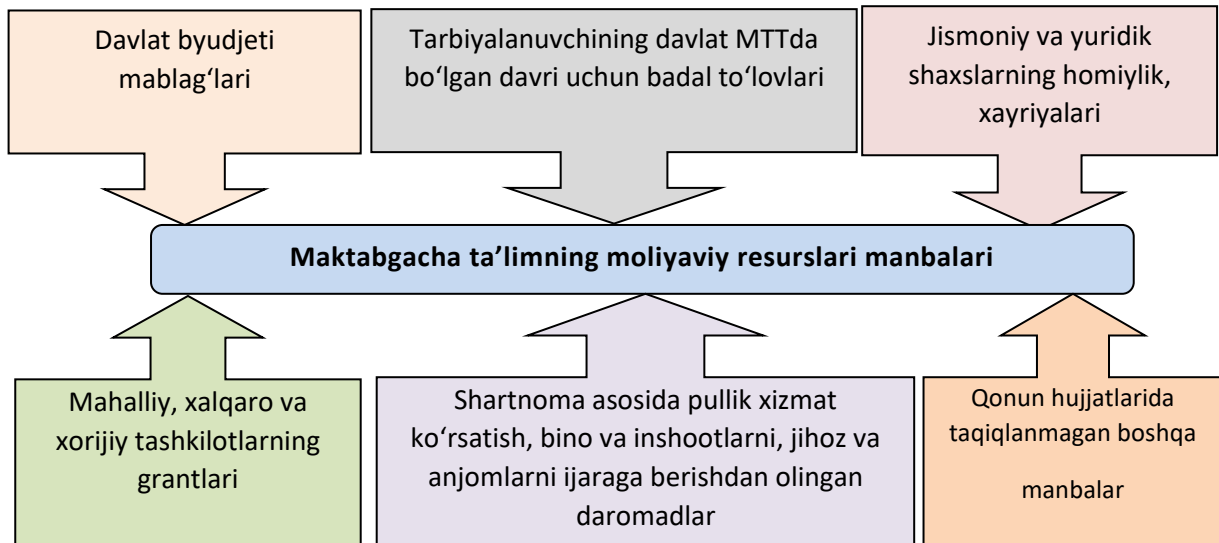
1-rasm. Maktabgacha ta'limni rivojlantirish bo'yicha istiqbolli rejalar¹

Muassasaning qanday tipga mansubligi uning xarajatlarini rejalashtirishda hisobga olinadi. Maktabgacha ta'lim tashkiloti o'z moliyaviy-xo'jalik faoliyatini byudjet mablag'lari va byudjetdan tashqari mablag'lar doirasida amalga oshiradi.

Umumiy tipdagi davlat MTTlarini saqlash bilan bog'liq xarajatlar MTTlarining bo'ysinuviga ko'ra tumanlar va shaharlarning mahalliy byudjetlaridan mablag' bilan ta'minlanadi. Ixtisoslashtirilgan va sanatoriy tipdagi MTTlari, odatda, viloyatlar byudjetlaridan yoki respublika byudjetidan mablag' bilan ta'minlanadi.

Shuningdek, MTTlarning xarajatlarini rejalashtirishda bog'chalarning ishlash rejimi, ya'ni ularda bolalarning bo'lish vaqti (3-4 soatlik, 9 soatlik, 10,5 soatlik, 12 soatlik) inobatga olinadi.

¹<http://www.ziyonet.uz> axborot-ta'lim tarmog'i ma'lumotlari asosida tayyorlandi.

2-rasm. Maktabgacha ta'lim tashkiloti mol-mulki va moliyaviy resurslarini shakllantirish manbalari¹

Quyidagilar maktabgacha ta'lim tashkiloti mol-mulkini va moliyaviy resurslarini shakllantirish manbalari hisoblanadi:

- byudjet mablag'lari va byudjetdan tashqari mablag'lar;
- boshqa jismoniy va yuridik shaxslarning ixtiyoriy ehsonlari hamda maqsadli badallari;
- qonun hujjatlarida taqiqlanmagan boshqa manbalar.

Ma'lumki, yuqorida nomi keltirilgan PF-5198-sonli Prezident Farmoniga ko'ra, maktabgacha ta'lim muassasalarining davlat va nodavlat tarmoqlarini yanada kengaytirish, ular o'rtasida sog'lom raqobat muhitini shakllantirish, davlat va xususiy sektor sherikligi shartlarida maktabgacha ta'lim tashkilotlarining yangi shakllarini joriy etish belgilangan. Bugungi kunda mamlakatimizda 200 dan ortiq nodavlat ta'lim muassasalari faoliyat yuritmoqda². Maktabgacha ta'lim sohasida davlat-xususiy sherikchilik munosabatlarini yanada rag'batlantirish maqsadida O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Maktabgacha ta'lim sohasida davlat-xususiy sherikchilik munosabatlarini yanada rag'batlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi

¹Davlat maktabgacha ta'lim muassasasi to'g'risida Nizom (O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017-yil 19-iyuldagi 528-son qaroriga 1-ilova) asosida.

² Manba: <http://uzedu.uz>

Qarori bilan davlat-xususiy sherikchilik shartlari asosida tashkil qilinadigan nodavlat MTTlarini davlat byudjeti mablag‘lari hisobidan qo‘llab-quvvatlash choralari ko‘zda tutilgan. Xususan, davlat byudjetidan nodavlat MTTlariga davlat maktabgacha ta‘lim tashkilotining bir nafar tarbiyalanuvchisiga sarflanadigan summaning 50 foizidan yuqori bo‘lmagan miqdorda subsidiyalar ajratilishi belgilangan. Subsidiyalar nodavlat ta‘lim muassasalariga har oyda ta‘lim muassasalarida ta‘lim olayotgan har bir bola uchun (9 va 10,5 soatlik ish rejimidagi) davlat maktabgacha ta‘lim tashkilotining bir nafar tarbiyalanuvchisiga sarflanadigan xarajatlar summasining Toshkent shahrida – 30 foizi, Nukus shahri hamda viloyat markazlarida – 40 foizi, qolgan hududlarda 50 foizi miqdorida ajratish ko‘zda tutilganedi¹.

Davlat maktabgacha ta‘lim muassasalari xarajatlarini rejalashtirish.

Yuqorida ta‘kidlanganidek, ta‘lim sohasini moliyalashtirish va boshqarish tizimini takomillashtirishga qaratilgan qator hukumat qarorlari doirasida “pul o‘quvchining ortidan boradi”gan tamoyil bo‘yicha byudjet mablag‘larini taqsimlashning muqobil va oshkora mexanizmini ishlab chiqish va amaliyotga joriy qilish asosida jon boshiga (o‘quvchi, tarbiyalanuvchi soniga) moliyalashtirish tartiblari joriy qilindi.

Ma‘lumki, *jon boshiga (tarbiyalanuvchi, o‘quvchi, talaba soniga) ko‘ra moliyalashtirishda* ta‘lim muassasalari xarajatlarining umumiy hajmi bir nafar tarbiyalanuvchi, o‘quvchi, talaba uchun o‘rnatilgan xarajatlar me‘yori, tarbiyalanuvchi, o‘quvchi, talabalar soni va muassasalarning u yoki bu xususiyatlarini (muassasaning katta-kichikligi, isitish tizimi, alohida toifadagi o‘quvchilarni o‘qitish dasturlari) aks ettiruvchi maxsus koeffitsiyentlarga asoslangan maxsus formula asosida aniqlanadi.

Davlat MTTlari byudjetini aniqlash maqsadida Moliya vazirligi va tarmoq vazirliklari bilan birgalikda har moliyaviy yil uchun “Bir nafar tarbiyalanuvchiga xarajatlarning bazaviy normativlaridan kelib chiqqan holda davlat maktabgacha

¹O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2018-yil 19-maydagi “Maktabgacha ta‘lim sohasida davlat-xususiy sherikchilik munosabatlarini yanada rag‘batlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi 378-son Qarori, 2-ilova. (Qonun hujjatlari ma‘lumotlari milliy bazasi, 22.05.2018 y., 09/18/378/1259-son).

ta'lim muassasalarining byudjetini rejalashtirish va xarajatlarini moliyalashtirish tartibi to'g'risidagi nizom" tasdiqlanadi.

MTTlarining byudjetini aniqlash bir nafar tarbiyalanuvchilarga xarajatlarning bazaviy normativlari (XBN) va tuzatish koeffitsiyentlarini qo'llash orqali amalga oshiriladi. Masalan, 2017 yil uchun davlat MTTlari byudjetini aniqlash tartiblariga ko'ra, xarajatlarning bazaviy normativlariga quyidagilar kiritilgan:

O'zbekiston Respublikasining qonun hujjatlariga muvofiq tarbiyachilar, rahbar va yordamchi xodimlar mehnatiga haq to'lash, xodimlarni moddiy rag'batlantirish jamg'armasi, yagona ijtimoiy to'lov xarajatlari;

MTTni saqlash bilan bog'liq boshqa xarajatlar (kommunal xizmatlar, joriy ta'mirlash, tovar, xom-ashyolar, oziq-ovqat mahsulotlari xarid qilish va boshqa xizmatlar).

Ayrim xarajatlar XBN tarkibiga kiritilmasligi mumkin, masalan, har bir MTTning ehtiyojlaridan kelib chiqib, ajratiladigan ko'mir va suyuq yoqilg'i (mazut) xarid qilish va uni joylarga yetkazish, kommunal xizmat iste'moli hisoblagichlarini xarid qilish va o'rnatish, MTTning kuz-qish mavsumida uzluksiz faoliyatini ta'minlashga tayyorgarlik ko'rish bilan bog'liq ta'mirlash ishlari (isitish qozonlarini o'rnatish va almashtirish) kabi xarajatlar tashkilotning yillik smetasiga mahalliy hokimiyatlarning manzilli dasturlariga muvofiq alohida tarzda kiritilgan.

Xarajatlarning bazaviy me'yorlari va tuzatuvchi koeffitsiyentlarni qo'llagan holda aniqlangan MTTning byudjeti rejalashtirilayotgan yilda xarajatlar smetasi bo'yicha unga ajratiladigan mablag'larning umumiy hajmini belgilab beradi. Xarajatlar smetasi, shtatlar jadvali va pedagog xodimlarning tarifikatsiya ro'yxatini tuzish MTTning rahbari va bosh hisobchisi (hisobchisi) tomonidan O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirining 2014 yil 14 noyabrdagi 74-son buyrug'i bilan tasdiqlangan "Byudjet tashkilotlari va byudjet mablag'lari oluvchilarning xarajatlar smetasi va shtat jadvallarini tuzish, tasdiqlash va ro'yxatdan o'tkazish tartibi to'g'risida"gi Nizomga (ro'yxat raqami № 2634, 2014yil 15dekabr) qat'iy rioya etgan holda, xarajatlar bazaviy normativlari asosida hisoblangan mablag'lar doirasida

amalga oshiriladi. Bunda, mablag'larni taqsimlashda quyidagi ketma-ketlikka qat'iy amal qilinadi:

- ish haqi va yagona ijtimoiy to'lov;
- oziq-ovqat xarajatlari;
- kommunal xarajatlar;
- boshqa joriy xarajatlar;
- muassasaning moddiy-texnik bazasini mustahkamlash bo'yicha tadbirlar.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarini moliyalashtirish manbalari bo'yicha quyidagi turlarga ajratish mumkin:

- byudjetdan to'liq moliyalashtiriluvchi;
- byudjetdan qisman moliyalashtiriluvchi;
- xususiy to'lovlar hisobidan moliyalashtiriluvchi.

Bizning fikrimizcha, qisman byudjetdan moliyalashtiriluvchi maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ota-onalar to'lovlari ochiqligini ta'minlash uchun ushbu muassasada ko'rsatiluvchi qaysi xizmatlar davlat tomonidan, qaysi biri to'lovlar asosida ta'minlanishini belgilash lozim. Buning uchun esa, davlatning vakolatli organlari tomonidan tegishli huquqiy-normativ bilan xizmatlarning mezonlashtirishni joriy etish zarur hisoblanadi.

Shu nuqtai-nazardan, byudjetdan moliyalashtirilishida quyidagi omillarga e'tibor qaratish lozim:

-maktabgacha ta'lim tashkilotida davlat zimmasidagi xizmatlarning aniq hajmini belgilash;

-umumiy va individual ahamiyatga ega maktabgacha ta'lim xizmatlarini guruhlashtirish;

-davlat ta'lim xizmatlariga yo'naltirilgan byudjet mablag'larining tejamkorligi va samaradorligi ko'rsatkichlari mavjudligi;

-manzilli ahamiyatga ega muassasa xizmatlari hajmi belgilanishi;

-oraliq va yakuniy natija mezonlari hisobga olinishi;

-maktabgacha ta'lim muassasalarida moliyaviy menejment mustaqilligi ta'minlanishi.

Umuman, maktabgacha ta'lim tashkilotlarini moliyalashtirishning quyidagi qator usullarini keltirish mumkin:

-maktabgacha ta'lim xizmatlarini ko'rsatuvchi muassasalarni smetali moliyalashtirish;

-davlat maktabgacha ta'lim muassasalarini normativ asosida moliyalashtirish;

-davlat maktabgacha ta'lim muassasalarini dasturiy moliyalashtirish;

-davlat maktabgacha ta'lim muassasalarini shartnomali moliyalashtirish.

Alohida qayd etish lozimki, mamlakatimizda olib borilayotgan islohotlar natijasida yuqorida keltirib o'tilgan moliyalashtirish uslubiyatlarining har bir shakliga xos ma'lum jihatlar aks etmoqda. Smetali moliyalashtirish amalda mavjud bo'lib, ushbu uslubiyatdan keng foydalanib kelinmoqda.

Shu boisdan, maktabgacha ta'lim muassasalarida shtatlar jadvali belgilanishi muhim ahamiyatga ega hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta'lim vazirligining 2018 yil 16 martdagi 50-sonli buyrug'i asosida psixolog lavozimi uchun ajratilgan shtat birligi guruh uchun umuman yetarli bo'lmagan tarzda nazarda tutilgan. Bu bilan, dastlabki (o'rtacha) 90 ta tarbiyalanuvchi uchun psixolog xizmatlari ko'rsatilmaligini anglatadi. Har bir tarbiyalanuvchini sog'lom va barkamol etib shakllantirishda mazkur jihatlariga e'tibor qaratish muhim hisoblanadi.

Bizning fikrimizcha, psixolog maktabgacha ta'lim tashkilotida quyidagi faoliyatni amalga oshishi orqali lavozimning muhimligini ta'kidlash mumkin:

-tarbiyalanuvchilarning ulg'ayishi bo'yicha ota-onalar bilan birgalikda ishlash;

-har bir guruhda kuzatuvchi sifatida faoliyat yuritib, tarbiyachilarga o'z tavsiyalarini berish;

-o'quv mashg'ulotlari uchun dasturlar ishlab chiqishda faol ishtirok etish;

-tarbiyalanuvchilar o'rtasidagi umumiy muhitni kuzatib borish va tegishli tavsiyalar tizimini ishlab chiqish.

Umuman, maktabgacha ta'lim xizmatlarini moliyalashtirishda mezonlarning mavjud bo'lishi byudjet mablag'laridan samarali foydalanishiga hamda ota-onalar to'lovining aniq me'yorlari shakllanishiga zamin yaratadi.

Muallifning fikricha, ota-onalar badal pullarining kiritilishi va belgilanishi ham mamlakatimizda maktabgacha ta'lim tizimini moliyalashtirishni rivojlantirishning asosiy dastaklaridan biri bo'lganligi bois, avvalo, ularning miqdorlari belgilanishini tahlil qilish lozim. Bugungi kunda badal pullari 5 va 6 kunlik maktabgacha ta'lim muassasalari kesimida, 5 hudud darajasida, shunga mos vaqt bo'yicha belgilanadi.

Badal pullari miqdorining pasaytirilish holati asosan ko'pchilik hududlarni qamrab oluvchi boshqa hududlar pozitsiyasida amalga oshirilganligini qamrov darajasining aynan shu hududlarda pastligi bilan izohlash mumkin. Shuningdek, badal puli miqdorini belgilash maktabgacha ta'lim muassasalarini moliyalashtirishning qo'shimcha manbasi bo'libgina qolmay, iqtisodiy asoslarga ham ega bo'lishi lozimligini alohida ta'kidlab o'tish lozim.

Umuman, tadqiqotimizda bo'yicha quyidagi hulosalar shakllantirildi:

1. Maktabgacha ta'lim muassasalarining asosiy qismini davlat maktabgacha ta'lim muassasalari tashkil qiladi.
2. Muassasalar va ulardagi mavjud joylar soni 2010 yildan boshlab keskin kamayish tendensiyasiga ega. Buning asosiy sababi moliyalashtirishdagi o'zgarishlar bo'lishi mumkin. Muassasalar va ulardagi mavjud joylar umumiy soni kamaygan bo'lsada, geografik jihatdan qishloq joylarda kamayib, shahar joylarda ortib borgan.
3. Maktabgacha ta'lim muassasalari hamda ulardagi joylar soni o'rtasidagi korrelyasiya 0,91ga teng ya'ni, bog'liqlik juda kuchli va sezilarli.
4. 2018 yilga kelib, maktabgacha ta'lim muassasalaridagi bolalar soni ulardagi joylar sonidan ortib ketgan. Bu shahar va qishloq hududlariga birdek ta'luqli.
5. Maktabgacha ta'lim muassasalaridagi bolalar soni ulardagi joylar umumiy sonidan ortib ketgan bo'lsada, umumiy qamrov darajasi respublika bo'yicha 2017 yilda 25 % bo'lgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi. 2020 yil 29 dekabr.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi. 2022 yil 20 dekabr
3. Davlat maktabgacha ta’lim muassasasi to‘g‘risida Nizom (O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017-yil 19-iyuldagi 528-son qaroriga 1-ilova) asosida.
4. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2018-yil 19-maydagi “Maktabgacha ta’lim sohasida davlat-xususiy sherikchilik munosabatlarini yanada rag‘batlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi 378-son Qarori, 2-ilova. (Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi, 22.05.2018 y., 09/18/378/1259-son).
5. Abduraxmanov K.X. i dr. Sovremennyy menedjment i reformirovaniye sistemy obrazovaniya v Uzbekistane. Uchebnoye posobiye. – T.: Izdatelstvo REA im. G.V. Plexanova, 2005. – 240 s
6. Abdullayev A.F. O‘zbekistonda maktabgacha ta’lim muassasalarini moliyalashtirishni takomillashtirish. Iqtisodiyot fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi avtoreferati. T.:2020.-13-b.
7. <http://uzedu.uz>
8. <http://www.ziyonet.uz>

QOVUN NAVLARINING VEGETATSIYA DAVRI DAVOMIYLIGI VA HOSILDORLIK KO'RSATKICHLARI

Jo'rayeva Dilnoza Xudoyberdi qizi

AQXAI magistr

Jo'rayev Jasurbek Murodjon o'g'li

AQXAI magistr

Raximov Azizbek Dilmuratovich

AQXAI q.x.f.f.d. dotsent

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada qovun navlarining vegetatsiya davri davomiyligi jumaladan, ekish muddati, unib chiqishi, pishib yetilishi, asosiy poya uzunligi va hosildorlik ko'rsatkichlari haqida ma'lumotlar keltirilgan.

Kalit so'zlar: qovun, urug', nav, poya, meva, hosildorlik, mahsuldorlik.

АННОТАЦИЯ

В этой статье представлена информация о продолжительности вегетационного периода сортов дыни, включая сроки посадки, всхожесть, созревание, длину основного стебля и показатели урожайности.

Ключевые слова: дыня, семя, сорт, стебель, плод, урожай, урожайность.

KIRISH: Respublikamizda asrlar davomida polizchilik keng rivojlangan mintaqa hisoblanib, so'nggi yillarda bu sohaga yangi texnologiyalar joriy qilish ustida ilmiy izlanishlar olib borilmoqda. Bundan maqsad, mavjud bo'lgan ekin maydonlarini kengaytirmasdan, yangi texnologiya va mexanizatsiyalarni joriy etib, yuqori va sifatli mahsulot yetishtirishdir.

O‘zbekistonda asrlar davomida qovun va tarvuzlarning dunyoda tengi yo‘q navlari yaratilib, qovunchilik makonlari shakllangan.

Soha mutaxassislari oldida O‘zbekistonda poliz ekinlarining potensial hosilini yanada oshirish, aholini poliz mevalari bilan mumkin qadar uzoqroq vaqt ta‘minlash, buning uchun esa ertapishar va uzoq vaqt saqlanuvchan navlar yaratishdek muhim masala turibdi. So‘nggi yillarda bir qancha yangi navlar yaratildi, ularning agrotexnikasi ishlab chiqildi, fan sohasida erishilgan yutuqlarni amalda qo‘llash natijasida hosildorlik birmuncha ko‘tarildi. Shunday bo‘lsada, O‘zbekistonda ko‘p sifatli navlar ekilmay, yo‘qolib ketgan. Shularni tiklash va joriy etish hozirgi fan mutaxassislari oldidagi dolzarb vazifalardan hisoblanadi.

Bu borada Samarqand Qishloq xo‘jaligi instituti hamda O‘zSPE va KITI olimlari tomonidan o‘tkazilgan seleksiya ishlari natijasida qovun-tarvuzning tezpishar navlari yaratilgan va “Dehqon” navi 2009 yildan Davlat reestriga kiritildi.

Poliz ekinlari mevalari ko‘p mamlakatlarda aholining eng sevimli oziq-ovqat turlaridan hisoblanadi. Qovun mevalarining iste‘mol qilinishi sabablari -100 gr qovun tarkibida 0,6 g proteyin, 0,3 g yog‘, 7,4 g uglevod mavjud bo‘lib 33 kkal energiyaga ega.(internet tarmog‘ www.msu.com) .

Qovun –*Melo Adans* turkumiga kiradi. Bu tur 40 dan ortiq turlarni o‘z ichiga oladi. O‘zbekistonda yetishtiriladigan qovun navlarida besh xil gul bo‘ladi. 1-funksional erkak gullar, 2-funksional chin erkak gullar, 3-funksional urg‘ochi gullar, 4-funksional chin urg‘ochi gullar, 5-germofradit gullar. Pastdan yuqoriga qarab erkak va germofradit gullar ochilib boradi. Mevasi qovoq meva, urug‘lari endosperimsiz, yirik murtakli va ikkita yassi pallali bo‘ladi. Qovunda gulining rivojlanib borish muddati 25-30 kunni tashkil etadi. Jinsiy jixatdan olganda qovunlar poligam o‘simlik hisoblanadi. Chin erkak gullar bilan funksional erkak gullar 8 tadan iborat bo‘lgan to‘pgullar hosil qiladi, hamma tartibdagi poyalarda paydo bo‘ladi. Funksional urg‘ochi va chin urg‘ochi gullar bilan ikki jinsli ya‘ni germofradit gullar yakka-yakka bo‘lib ikkinchi va uchinchi tartib poyalarda tug‘iladi. Chin erkak gullar

bilan funksional erkak gullar 80-150 ta, chin urg'ochi va funksional urg'ochi gullar 80-150 ta ikki jinsli gullar bulardan 7 barobarga kam bo'radi.

NATIJAR: Bizning olib borgan dala tajribalarimizda sinalgan navlar urug'ini unib chiqishi – maysalar paydo bo'lishi uchun sug'orish tartibotini ahamiyati bo'lmadi.

Chunki nihollarni undirib olish uchun tajriba dalasi 2023 yil 28 aprel va 2-may kunlari sug'orildi. Natijada barcha navlar urug'i bir muddatda 5 kunda unib chiqdi (1-jadval).

1-jadval

Qovun o'simligining vegetatsiya davrining davomiyligi

Qovun navlari	Ekish muddati	Unib chiqishi, kun	Pishib yetilishi, kun	Asosiy poya uzunligi, sm
Galia	25.04. 2022 yil	5	91	295
Obi novvot	25.04. 2022 yil	5	96	325
Aravakash	25.04. 2022 yil	5	100	210

Qovun ekini maysalari paydo bo'lgandan to birinchi mevasi pishishi bo'yicha, vegetatsiya davri quyidagilarga bo'linadi: ertapishar 55-80 kun; o'rtapishar 81-110 kun va kechpishar 110 kundan narisi.

Ushbu klassifikatsiyaga binoan sinalgan navlar ichida 55-80 kunlik ertapishar navlar bo'lmagan. Uchchala nav (81-110 kun) o'rtapisharligi kuzatildi.

Jumladan, Galia 91 kunda, Obi novvot 96 kunda, Aravakash 100 kunda pishib yetildi. Asosiy poya uzunligi Galia navida 295 sm ni, Obi novvot navida 325 sm ni, Aravakash navida esa 210 sm uzunlikda bo'ldi.

XULOSA: Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki vegetatsiya davrini davomiyligi bo'yicha xorijiy Galia qovun navi mahalliy Obi novvot va Aravakash qovun navlariga nisbatan 5-9 kunga erta pishib yetilishi hamda asosiy poya uzunligi bo'yicha Obi novvot navidan 30 sm ga kalta bo'lib Aravakash qovun navidan 85 sm uzun bo'lishligi aniqlandi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Ostonaqulov.T.E. Meva-poliz va poliz mahsulotlarini yetishtirish, saqlash va qayta ishlash texnologiyasi (leksiyalar kursi). Samarqand, 2006.
2. Ostonaqulov.T.E. va boshqalar.-Samarqand qovunlari. Samarqand 2008 yil.
3. <http://www.agro.uz/uzb/iqtisodiyot/>
4. http://sibsadovod.ru/arbuz_stolovyi.html

**TARVUZ URUG‘LARINI EKISHGA TAYYORLASHDA, KIMYOVIY DORI
VOSITALAR BILAN ISHLOV BERISH HAMDA YETISHTIRISH
AGROTEXNIKASI**

Jo‘rayev Jasurbek Murodjon o‘g‘li

AQXAI magistri

Jo‘rayeva Dilnoza Xudoyberdi qizi

AQXAI magistri

Raximov Azizbek Dilmuratovich

AQXAI q.x.f.f.d. dotsenti

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada tarvuz urug‘larini ekishga tayyorlashda, kimyoviy dori vositalar bilan ishlov berish hamda yetishtirish agrotexnikasi haqida ma‘lumotlar bilan tanishishingiz mumkin.

Kalit so‘zlar: tarvuz, urug‘, nav, poya, meva, hosildorlik, mahsuldorlik

АННОТАЦИЯ

В этой статье вы можете ознакомиться с информацией о подготовке семян арбуза к посадке, обработке химическими препаратами, а также агротехнике выращивания.

Ключевые слова: арбуз, семя, сорт, стебель, плод, урожай, урожайность.

KIRISH: Tarvuz o‘zida juda ko‘p vitamin va minerallarni saqlab, quyidagilarda yordam beradi: Tarvuz moddalar almashinuvini normallashtirishda yordam beradi, buyrak va jigarni tozalab, ularning faoliyatini yaxshilaydi, organizmni mustahkamlab, immunitetni ko‘taradi, zararli xolesterindan xalos etadi, ichaklar faoliyatini

yaxshilaydi, zaharlanish yoki antibiotiklar qabul qilgandan so'ng, tarvuz iste'mol qilinsa, shunda u zaharli moddalarni organizmdan chiqarishga ko'maklashadi.

Tarvuz o'simligini kasalliklarga chalinishini oldini olish maqsadida urug'larni ekish oldidan o'simlikka biogen ta'sir etuvchi moddalarning suvli eritmasida ivitish-metilen ko'ki (метиленовый синий) -12 litr suvga 4 gramm modda hisobida; salitsil kislotasi -1 litr suvga 0,1-0,5 mg va mikroelementlar eritmasida ivitish (0,1-0,5 % li bor kislotasida); 0,02-0,05 % li marganets sulfat tuzida; 0,005-0,01 % li kobalt sulfat tuzi yoki 0,02-0,04 % li alyumin-molibdat nordon tuzi eritmasida ivitish ularning o'sishiga yaxshi ta'sir ko'rsatadi. Poliz ekinlari urug'lari tuproqning 8-10 sm chuqurlikdagi harorati +12+15° C darajaga yetganida ekishga kirishiladi. Bunday sharoitlar O'zbekistonning janubida aprel oyi boshida, shimolda esa aprel oyi oxirida sodir bo'ladi. Ekish muddatlari mahsulot pishib yetilishi vaqtiga ham bog'liq, binobarin, tarvuz va tarvuzning qishda saqlanadigan kechki navlari may oyi oxiri iyun oyi boshlarida ekiladi, bunda hosilning ko'p qismi sentyabr-oktyabr oyida yetiladi (1-jadval).

Ekish chuqurligi urug'larning mayda-yirikligiga, ekish muddatlariga, tuproqning namligi va tarkibiy xususiyatlariga bog'liqdir. Odatda tarvuz urug'lari 4-6 sm chuqurlikka ekiladi.

1-jadval

O'zbekistonda tuproq-iqlim sharoiti va navlar xususiyatiga ko'ra poliz ekinlari ekish muddatlari

Tarvuz (<i>Citrullas vulgaris</i>)			
Ekish muddatlari			
Navlar	Janubiy hudud	Markaziy hudud	Shimoliy hudud
<i>Ertapishar</i>	1-10 aprel	1-30 aprel	20-30 aprel
<i>O'rtapishar</i>	10-20 aprel	1-15 may	1-15 may
<i>Kechpishar</i>	1-10 iyun	15-30 may	20-30 may

Poliz ekinlarini ekish normalari (me'yorlari) ekish usuli, bir uyaga ekiladigan urug' miqdori va urug'lar katta-kichikligiga bog'liq. Tarvuz urug'lari bir uyaga 4-5 ta, 1 ga maydonga 3-4 kg tarvuz urug'i ekiladi.

O'zbekistonning sug'oriladigan yerlarida tarvuz o'simligining oziqlanish maydoni 1-2 m². Joylashtirish usullari (sxemalari) o'simliklarning geklardagi kerakli sonini ta'minlabgina qolmay, balki poliz ekinlarini yetishtirish va hosilini yig'ish bilan bog'liq bo'lgan ishlarni maksimal mexanizatsiyalashtirishga qaratilgan bo'lishi zarur. Buning uchun o'simlikning qator oralari kengligi traktor va mashinalarning yurishi uchun qulay bo'lishi kerak. Mamlakatimizda ishlatiladigan traktorlarning oldingi va orqa g'ildiraklarining oralig'i, ya'ni kolleyasi 120; 140 va 180 sm, shuni hisobga olgan holda o'simliklarni joylashtirish usullarini tanlash zarur.

O'zbekistonning sug'oriladigan yerlarida ariqlar orqali sug'orishda poliz ekinlarini lentasimon qo'shqatorlab ekish usuli qo'llaniladi. Bunday usulda tor qator oralari (0,7-0,9 m) va keng pushtalar (2,1-3,6 m) navbatma-navbat joylashadi. Tor qator oralaridan sug'oriladigan egatlar olinadi, pushtalarda o'simlik palaklari joylanadi. 1 geklardagi o'simliklar soni tegishli ravishda tarvuz 8-10 ming dona tarvuz ekiladi.

O'zbekiston sabzavotchilik, polizchilik va kartoshkachilik ilmiy tadqiqot instituti olimlari qovun va tarvuzni quyidagi qo'sh qatorli lentasimon usullarda joylashtirishni tavsiya etadilar 270-290 sm/2x70. Bunda 1 geklardagi o'simliklar soni 7,9 ming dona. Ushbu ekish usullari (sxemalari) qo'llanilganida 270-290 sm keng qator oralari o'rtasidan texnologik egat olinadi, bunday egat poliz ekinlarining qator oralariga ishlov berish mahalida to'rt g'ildirakli traktorlarini (T-28X4M, barcha rusumdagi «Belarus», TTZ-100 QX, va b.) hosilni yig'ish paytida esa 2 PTS-4-793A traktor pritsepini ishlatishga imkon beradi. Urug'lar SBU-2-4A poliz seyalkasining ikkita ekish agregati yordamida ekiladi. Poliz ekinlarini parvarish qilish tuproqni yumshatish, o'simliklarni yaganalash, ekinni oziqlantirish, chopiq qilish, sug'orish, palaklarini to'g'rilash, begona o'tlar va zararkunandalarga qarshi kurashni o'z ichiga oladi.

Poliz ekinlari nanga o'rtacha talabchandir. Ular yer sathi quruq bo'lgan va o'simlik ildizlari joylashgan tuproqning namligi yetarli bo'lgan joylarda yaxshi o'sib, rivojlanadi. Tuproqning o'ta nam bo'lishi o'simliklarga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

XULOSA: O'zbekiston sharoitida poliz ekinlari ko'pincha sug'orib yetishtiriladi. Buning uchun suv oqadigan ariqlar urug' ekish bilan bir vaqtda 22-24 sm chuqurlikda qirqiladi. Ariqlarni bunday chuqurlikda olish o'simlik ildizi atrofida namni ko'proq to'planishiga imkoniyat yaratadi. Natijada o'simlik yaxshi rivojlanib, palagi kasalliklardan saqlanadi. Shuning uchun, poliz ekinlarini o'suv davrida o'simlik ildizi joylashgan tuproq qatlami doimo nam, o'simlik palagi yoyilib yotadigan qatlami quruq bo'lishi kerak. Tuproq namligining yuqori bo'lishi o'simliklarga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Poliz ekinlari uchun tuproq namligi quyidagicha bo'lishi kerak: yozgi eti qattiq tarvuzlar uchun tuproqning sug'orishdan oldingi namligi tuproq dala nam sig'imi bo'yicha 60-65-60 %, yoki 65-70-75 bo'lishi kerak. Tuproqning bunday namligiga gektariga 600-700 m³ miqdorida 3-4 marta sug'orish bilan erishiladi. Bu sug'orish sxemasi 0-2-1 yoki 1-2-1 hisobida belgilanib, gullash fazasidan oldin-0, qiyg'os gullash fazasida-2, meva tugish davrida-1 marotaba sug'orish demakdir. Tuproqni 60 sm chuqurligigacha nam borishi uchun yuqorida aytilgan normadagi suv bilan tekis joylarda 2 kun, nishab joylarda esa 3 kun sug'orish kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. <https://uz.blabto.com/4353-15-best-new-varieties-and-hybrids-of-watermelons.html>
2. https://uz.wikipedia.org/wiki/Turkum:Tarvuz_navlari
3. <https://agronet.uz/tarvuz-navlari/>
4. <https://agro-olam.uz/tarvuz-navlari-haqida-batafsil-malumot/>

AXBOROT XURUJLARI, “OMMAVIY MADANIYAT” VA BOSHQA YOT MAFKURALARGA QARSHI IMMUNITETINI SHAKLLANTIRISHDA MILLIY MENTALITETNING O‘RNI

Maxmudov L.Yu.

Toshkent tibbiyot akademiyasi o‘qituvchisi

ANNOTATION

It is possible that globalization is a natural fruit of the development of the individual and, denying their positive aspects, causes a number of contradictions and contradictions in the modern world. At the same time, it is important, first of all, to preserve the spiritual and moral values that make up culture and its main root.

АННОТАЦИЯ

Не исключено, что глобализация является естественным плодом развития личности и, отрицая их положительные аспекты, вызывает ряд противоречий и противоречий в современном мире. При этом актуально, прежде всего, сохранение духовно-нравственных ценностей, составляющих культуру и ее главный корень.

O‘zbekistonda istiqlolning dastlabki yillaridan boshlab xalqimizning asrlar davomida intilib kelgan orzu-maqсадlari va zamon talablarini, dunyoviy taraqqiyot mezonlarini hisobga olgan holda, jamiyat hayotida ana shu ikki omilning uyg‘un tarzda rivojlanishiga alohida e‘tibor qaratildi. Mamlakatimizning ichki va tashqi siyosatini, iqtisodiy-ijtimoiy yangilanish jarayonlarini aynan shu asosda tashkil etishga ustuvor ahamiyat berildi. Shu o‘rinda ba‘zi bir ilmiy doira vakillarining jamiyatda oldin moddiy hayotni, keyin ma‘naviy masalalarni o‘ylash kerak, degan mazmundagi fikrlari mutlaqo xato bo‘lib, yangi jamiyat, yangi hayot qurish

jarayonida faqat zarar yetkazishi mumkinligini bugun hayotning o‘zi har qadamda tasdiqlab bermoqda. Shu nuqtayi nazardan qaraganda, bozor munosabatlariga o‘tish davrida jamiyat a‘zolarining o‘z salohiyati va iste’dodini ro‘yobga chiqarishi uchun ularga, birinchi galda, teng imkoniyatlar va erkinlik muhitini, ham qonuniy, ham amaliy shart-sharoitlarni yaratib berishga zo‘r berildi. Oddiy qilib aytganda, kuch-g‘ayrat bilan birga, bilim va tajribasi, aql-idroki, kasb malakasi yetarli bo‘lgan, qonunlarni, o‘z haq-huquqlari va majburiyatlarini yaxshi bilgan odamgina tadbirkorlik yoki fermerlik bilan shug‘ullanishi, o‘z xususiy ishini oqilona va samarali tashkil etishi mumkin. Ko‘rinib turibdiki, moddiy va ma‘naviy hayot tamoyillari bir-birini inkor etmaydi, aksincha, o‘zaro bog‘lanib, bir-birini to‘ldiradi. Yuksak taraqqiyotga erishishni orzu qiladigan har bir inson va jamiyat o‘z hayotini aynan ana shunday uzviy bog‘liqlik asosida qurgan va rivojlantirgan taqdirdagina ijobiy natijalarga erisha oladi. Ana shu haqiqatdan kelib chiqqan holda, iqtisodiy o‘nglanish, iqtisodiy tiklanish, iqtisodiy rivojlanish jarayonlarining ma‘naviy poklanish, ma‘naviy yuksalish harakatlari bilan tamomila uyg‘un ravishda rivojlanib borishi doimo davlatimiz va jamiyatimizning e‘tibor markazida. Aynan moddiy va ma‘naviyat uyg‘unligi tufayli tadbirkorlar, mulkdorlar o‘zini va oilasini boqishga, shu bilan birga, orttirgan daromadi hisobidan o‘z yaqinlari hamda muhtoj insonlarga beg‘araz yordam ko‘rsatish, el-yurt uchun xizmat qiladigan maktab, shifoxona, madaniyat va sport maskanlari barpo etish, kerak bo‘lsa, davlat va jamiyat zimmasidagi ko‘pgina vazifalarni amalga oshirishga o‘z hissasini qo‘shib kelmoqda.

Barcha jamiyatning ijtimoiy, iqtisodiy, madaniy taraqqiyoti bevosita uning ma‘naviy-axloqiy negizlarining rivojlanishi bilan bog‘liqdir. G‘arbning buyuk faylasufi Alber Shveyster shunday degan edi:” Voqelikni shakllantiradigan kuchlar ichida birinchisi –ma‘naviyat va axloq.Qolgan barchasi ozmi – ko‘pmi ikkinchi darajali”,¹ Insoniyat tarixiga, xususan, bugungi kunda globallashib borayotgan dunyoda sodir bo‘layotgan voqealarga diqqat bilan nazar tashlansa, bu gaplarga

¹ <http://otvety.google.ru/otvety/thread?tid=0b64f779f9c2a285>

qoshilmaslikning iloji yo‘q. Globallashuv kishilik tamadduni taraqqiyotining tabiiy mevasi ekanligi va ularning ijobiy jihatlarini inkor etmagan holda hozirgi dunyoda bir qator ixtilof va ziddiyatlarni keltirib chiqarayotgan jihatlarni ham e‘tibordan qochirib bo‘lmaydi. Bu haqda fikr yuritayotganda, avvalo, madaniyat va uning bosh tomirini tashkil etgan ma‘naviy-axloqiy qadriyatlarni asrab-avaylash dolzarb ahamiyat kasb etadi. Shunday ekan, axloqodob masalalarini ma‘naviy qadriyatlar orqali yuksaltirish bugungi davr talabidir. O‘zbekiston respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoev aytganlaridek “Agar jamiyat hayotining tanasi iqtisodiyot bo‘lsa, uning joni va ruhi ma‘naviyatdir. Biz yangi O‘zbekistonni barpo etishga qaror qilgan ekanmiz, bozor tamoyillariga asoslangan kuchli iqtisodiyotga hamda ajdodlarimizning boy merosi va milliy qadriyatlarga asoslangan kuchli ma‘naviyatga tayanamiz.”¹ Kishilarning ma‘naviy faoliyati mahsuli Ma‘naviy qadriyatlar hissoblanadi. bilishning murakkab jarayoni natijasida yuzaga kelgan bilim, qarash, malakalar samarasidir. Ma‘naviy qadriyatlarni yaratishdan ko‘zlangan bosh ma‘no – bu moddiylikni ideallikka “bo‘ysundirish”. Milliy va umuminsoniy ma‘naviyat va qadriyatlardan to‘la bahramand bo‘lmagan, ona tilini bilmagan jamiyatning har tomonlama rivojlanishiga ongli tarzda hissa qo‘shmagan inson ma‘naviy qashshoqdir. Mustaqil respublikamiz istiqbolini belgilovchi har bir fuqoroning o‘z burchi va majburiyati mohiyatida ma‘naviyat va axloqiylikni qayta tiklash; o‘zbek xalqi asrlar mobaynida yaratgan madaniy boyliklarni, noyob tarixiy obidalarni avaylab saqlash va kelgusi avlodlarga yetkazish tadbirlarini ko‘rish; qadimiy va zamoniviy xalq qadriyatlarini, adabiyot va san‘atni bilish va rivojlantirish; respublikada yashovchi boshqa xalqlar madaniyatiga, tiliga hurmat bilan munosabatda bo‘lish; hurfikrlilik, vijdon va din erkinligini qaror toptirish; ma‘naviy mulkni milliy qadriyat sifatida himoya qilish; oilani milliy qadriyatlar asosida mustahkamlash; ta‘lim tizimining barcha bo‘g‘inlarida umuinsoniy va milliy qadriyatlarning mazmuni va mohiyatini chuqur o‘rganishga

¹ <http://www.dissercat.com/content/kulturnaya-identifikatsiya-v-usloviyakh-globalizatsii-sluchai-sotsialnykh-setei>

erishish kabi shartlarni amalga oshirish yotadi. Bir soʻz bilan aytganda, insoniyat paydo boʻlibdiki, hamisha odamiylik qiyofasini, feʼl-atvorda oʻziga yarashadigan xatti-harakatlarini, u yoki bu fazilatlarini mujassamlashtirishga intilgan. Hozirgi zamon jamiyatini koʻproq postmodern jamiyati deb atash keng tarqalgan. Uning asosiy belgilari: ishlab chiqarishda yuksak texnologiyalar qoʻllaniladi, axborot texnologiyalari nafaqat ommaviy kommunikasiya sohasiga, shuningdek jamiyat hayotining barcha sohalariga, hatto ishlab chiqarishga ham kirib keldi, softver (elektron aloqa xizmatlari) sohasi ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy hayotning uzviy tarmogʻiga aylandi, jahon taraqqiyotida globallashtirish tendensiyasi vujudga keldi, ommaviy madaniyat keng tarqalgan ijtimoiy hodisaga aylandi, inson ongi, tafakkuri va xulq-atvori, jamiyat mentaliteti ancha oʻzgardi. Natijada baʼzi bir mumtoz qadriyatlar deformasiyaga uchradi, ular oʻrnini esa ayrim hollarda soxta qadriyatlar egallamoqda. Tanlab tizimlashtirilgan axborotlar xuruji yordamida turli RR (piar)-kompaniyalar orqali omma ongi boshqarilmoqda. Internet tarmogʻi, xorijiy telekanallar, uyali aloqa tizimi va hokazo vositalar orqali tarqatilyotgan turli gʻayri milliy gʻoya va qarashlar yoshlar ongiga jiddiy taʼsir koʻrsatmoqda.

Mustaqillikning dastlabki yillaridanoq oʻnlab yangi gazeta va jurnallar, xususiy radiostantsiyalar, telestudiyalar tashkil topdi va shakllanish jarayonini boshdan kechirmoqda. Mazkur nashrlarning gʻoyaviy yoʻnalishi, eʼlon qilinayotgan maqolalardagi maʼnaviyat masalasi eng dolzarb muammolardan biri sifatida yuzaga qalqib chiqmoqda. Nashr muassisi va bosh muharrir bevosita eʼtibor qilishi shart boʻlgan bu muammolar millat peshvolari — ziyolilarni oʻylantirishi kerak. Toki, biz shu xalqning farzandi ekanmiz, hech birimizga uning axloqiy qadriyatlarini, qalb kechinmalarini ermak qilish huquqi berilmagan. Qator xususiy nashrlarda toʻxtovsiz, taʼbir joiz boʻlsa, kim oʻzarga eʼlon qilinayotgan «ijod» namunalarini millat maʼnaviyatiga tajovuz, deb tushunish mumkin. Oʻzbek mentalitetining yorqin ifodasi boʻlgan uyat, or-nomus, andisha, gʻururni («Er yigitning uyalgani — oʻlgani», «Uyat— oʻlimdan qattiq» xalq maqollari) arzon pullayotgan, toptayotgan hamkasblarimiz zimmasida istiqloq masʼuliyati ham bor.

ADABIYOTLAR

1. Mamanazarov N. Etnik o'zlikni anglash va ijtimoiy taraqqiyot // – Jamiyat va boshqaruv. – Toshkent, 1998. - №3. – B. 37-39.
2. Nishonova O. O'zbek ayollari milliy o'zlikni anglashi: tarixiylik va zamonaviylik // Falsafa va huquq. – Toshkent: 2005. - №2.
3. Otamuratova F. Milliy qadriyatlar va milliy ruhiyat // Xalq ta'limi. – Toshkent, 2000. – № 3. – B. 39-42.

MILLIY MENTALITET VA YOSHLAR MADANIYATIDAGI O'ZGARISHLAR

O'tayev G'.G'

Toshkent tibbiyot akademiyasi o'qituvchisi

АННОТОЦИЯ

В развитии молодежной духовной культуры важны философские категории и диалектные законы, что способствует функциональным изменениям в содержании взаимосвязи. Структурные элементы культурного процесса, форма и содержание в его внутренней сущности проявляются на основе национального менталитета.

ANNOTATION

Philosophical categories and dialect laws are important in the development of youth spiritual culture, which contributes to functional changes in the content of the relationship. The structural elements of the cultural process, the form and content in its internal essence are manifested on the basis of the national mentality.

Mamlakatimizda yosh avlod tarbiyasiga davlat siyosati darajasida e'tibor qaratilishi bu sohaning naqadar muhim ahamiyatga ega ekanligidan dalolat beradi. O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishlari bo'yicha Harakatlar strategiyasida belgilangan yoshlarga oid davlat siyosatini takomillashtirish yoshlarning huquq va manfaatlarini himoya qilish, ularning barkamol bo'lib voyaga yetishi uchun sharoitlarni yaratish borasida muhim hujjatlar qabul qilindi. O'zbekiston mustaqil taraqqiyot yo'liga qadam qo'yganligining ilk kunlaridan boshlab mamlakatimizda ijtimoiy-iqtisodiy, ma'naviy-ma'rifiy sohaga davlat siyosati darajasida ahamiyat berildi. Shuningdek, ushbu siyosat o'zini to'liq oqlaganligi

mamlakatimizning yaqin tarixi mobaynida bosib o'tgan tarixiy yo'li misolida amalda o'zini to'la oqlaganligini ko'rishimiz mumkin. Bunday islohotlarning davomi sifatida ta'kidlash joiz, bugungi globallashuv davrida, dunyoda mafkuraviy kurash avj olgan sharoitda doimo ogoh, sezgir va ma'naviy uyg'oq bo'lib yashashimiz, eng katta boyligimiz bo'lmish yurtimizdagi millatlararo ahillik, o'zaro mehr-oqibat hamda hamjihatlik muhitini ko'z qorachig'idek asrash va mustahkamlash yo'lida olib borilayotgan ishlarimizning ma'no-mazmunini tushunib etishimiz lozim. O'sib kelayotgan yosh avlodni vatanparvarlik va millatparvarlik ruhida tarbiyalash dolzarb vazifadir. Bu esa oilada va o'quv dargohlarida ta'lim hamda tarbiyaga e'tiborni kuchaytirishni taqozo etadi. Muxtaram Prezidentimiz Shavkat Mirziyoev tomonidan mazkur soha yechimiga qaratilgan qator qonun hujjatlari imzolanib, farmon, qaror va farmoyishlar qabul qilinmoqda. Bular yurtimizda ma'nau yetuk, dunyoqarashi teran, mustaqil fikrlovchi, e'tiqodi mustahkam, siyosiy-ma'naviy saviyasi hozirgi davr talablariga to'la javob beradigan barkamol avlodni kamol toptirishga xizmat qilmoqda.

Yoshlar ma'naviy madaniyatni rivojlantirishda falsafiy kategoriyalar va dialektik qonunlar muhim bo'lib, bu o'zaro bog'liqlik mazmundagi funksional o'zgarishlarga xizmat qiladi. Madaniy jarayonning tarkibiy elementlari, uning ichki mohiyatida shakl va mazmun milliy mentalitet negizida namoyon bo'ladi. Bugungi kunda yoshlarimiz mentalitetidagi funksional o'zgarishlar namoyon bo'lishining asosiy shakllari mavjud. Birinchidan, submadaniyat nuqtai nazaridan sobiq ittifoq davrida yoshlarning madaniy faoliyati, ijtimoiy ongi, mafkuraviy qarashlariga ta'sir ko'rsatgan sovet madaniyatining muhim ko'rsatkichlari bo'ldi. Ushbu jarayonda yoshlarning axloqiy ongi, milliy mentalitetida davr mafkurasining hukmron g'oyasi mustahkam joy oldi. "Insonning mehnatdan begonalashuv jarayoni sobiq Ittifoq davrida yaqqol namoyon bo'lgan edi. 1965 yildagi iqtisodiy islohotlar, 1979 yildagi rejalashtirish tizimining islohoti, 1987 yildagi xo'jalik mexanizmi islohoti mehnatga yondashishda sezilarli samara bermadi, aksincha iqtisodiyotga partiyaviy rahbarlik va haddan tashqari mafkuralashtirilganlik iqtisodiy qarama-qarshiliklarni

kuchaytirib yubordi”¹. Odamlar dunyoqarashida uzluksiz inqilobgacha bo‘lgan davr qoralanib, go‘yoki jamiyatda turli millat vakillarining birlashgan ittifoqida madaniy meros va submadaniyatlar shakllanganligi yuqori darajaga ko‘tarildi. Natijada ijtimoiylashuvning mahsuli sifatida qadriyatlarga nisbatan ma‘naviy yondashuvdan chekinishlar sodir bo‘ldi.

Mazkur ma‘naviy translyatsiyasining asosida ma‘naviy madaniyatga doir me‘moriy obidalarning qadrsizlanishi, buyuk diniy ulamao va allomalarning merosini kamsitilishi vujudga keldi. Jumladan, masjid va madrasalar moddiy ehtiyojlarga xizmat qiladigan obyektlarga aylantirildi. Ikkinchidan, yoshlarning ma‘naviy madaniyati mustaqillik davrida milliy mentalitetni rivojlantirishga qaratildi. Shu bilan birga jamiyatda yoshlar faoliyatida g‘arbga intilish kuchayib, yangi madaniyat elementlarining kirib kelishi natijasida ma‘naviy madaniyatdagi funksional o‘zgarishlar sodir bo‘ldi. Ayniqsa, G‘arb ommaviy madaniyatidagi stereotiplar va kosmopolitizm g‘oyalari yoshlar tomonidan qadriyat sifatida qabul qilina boshlandi. Bunday ijtimoiy-madaniy tafakkur xalqimiz dunyoqarashiga yot g‘oyalar sanaladi. Ayniqsa, “komopolitizm g‘oyasi o‘zbeklarning mentalitetiga to‘g‘ri kelmaydigan buzg‘unchi g‘oyadir. Chunki, unga ergashish mustaqilligimizdan mahrum bo‘lish demakdir. Biz uchun bu yorug‘ jahonda o‘zbeklarning yashaydigan joyi bitta – bu ham bo‘lsa – mustaqil O‘zbekiston davlatidir”².

Yoshlarning bu madaniyatga ergashishi ijtimoiylashuv sifatida badiiy va estetik timsollarda amalga oshirildi. Xususan badiiy madaniyatda ijtimoiylashuvning vazifasi asosiy sifatida qadriyatlarni yoshlar ongiga singdirish, shaxsiy namuna ko‘rinishida badiiy asar qahramonlarini namuna qilishga asoslanildi. Estetik madaniyatda esa jamiyatda G‘arb individualizmiga intilish, milliy qadriyatlardan ko‘ra ommaviy madaniyatni, ya‘ni aslida ichki mohiyati bilan milliylikka zid, lekin tashqi jihatidan bir lahzalik go‘zallikka ega sahnalarni ustun qo‘yish ilgari surildi.

¹ Umurzoqov B., Rahimov M. Mehnat munosabatlari va mentalitet. –Toshkent: O‘zbekiston, 2005. 10-bet.

² Yaxshilikov J., Muxammadiyev N. Milliy g‘oya: O‘zbekistonni rivojlantirish strategiyasi. – Toshkent: Cho‘lpon, 2018. 320-bet.

Jamiyatda ma'naviy madaniyat yoshlar ijtimoiy ongiga zamonaviy sanoatlashgan ko'rinishda tarixiy va dunyoviy badiiy timsollar orqali singib boradi. Ushbu ma'naviy madaniyatni o'rganishda yoshlarning idrok etish, anglash, tahlil etish kabi xususiyatlari muhim sanaladi. Badiiy ko'rinishdagi adabiyot, san'at, musiqa, tasviriy san'at, kino san'ati kabilar barchasi milliy mentalitetda ma'lum bir qiymatga ega bo'lib, muayyan qadriyatlarni rivojlantirishga xizmat qiladi. Shuning uchun ham yurtimizda "yoshlarning milliy mentalitetini shakllantirish va rivojlantirishda tarixiy xotira, xalqning jamoaviy fazilati, hamdardlik va Vatan tuyg'usi, mehnatsevarlik, insonparvarlik va hokazo fazilatlarning o'rni va ahamiyati buyuk tarbiyaviy va ibrat omillari bo'lib xizmat qiladi"¹. Ma'naviy madaniyatning yoshlar faoliyatidagi qiymatni oshirish jarayonida bevosita milliy va jahon durdona asarlariga munosabatni tubdan o'zgartirish, birinchi navbatda, milliy klassik merosga, keyin esa ichki va tashqi dunyoning adabiyotlariga hurmat ruhini shakllantirish lozim. Chunki ma'naviy madaniyatning ma'lum shakllarini jamiyatda namoyon bo'lishi orqali yoshlarni muayyan milliy qadriyatlar tizimidan begonalashishidan asrab qolamiz.

Ma'naviy madaniyatdan begonalashishning eng qadimgi shakllaridan biri bu yoshlarning norasmiy madaniy ko'rinishdagi assotsiatsiyalar yoki tashkilotlarga a'zo bo'lishidir. Shuning uchun ham yoshlar ijtimoiy hayotida submadaniyatlar paydo bo'lishining asosiy sababi jamiyatda sodir bo'layotgan salbiy jarayonlarda yuqori turuvchi madaniyatga e'tiborning kuchayishi hisoblanadi. Bunday hodisalarga nisbatan ma'naviy madaniyatning an'anaviy ko'rinishlarini qarshi qo'yish va milliy mentalitetni rivojlantirish dolzarb sanaladi.

Bugungi kunda jahon yoshlari madaniy xulq-atvorida turli xil stereotiplar paydo bo'la boshladi. Ular orasidan milliylik va umuminsoniylik tamoyillariga erkinlik sifatida karaydigan jamoaviylikka asoslangan sharqona mentalitetdan o'z ijtimoiy hayotini chetga olib qochadigan, jamoa hayotini xoxlamaslik, bo'sh vaqtini

¹ G'aybullayev O. Estetik madaniyat. –Toshkent: Navro'z, 2020. 146-bet.

o‘zi individual o‘tkazishga intiladigan, ijtimoiy ehtiyojining yetishmasligi tufayli muayyan submadaniyatda faollikka aylanganlar paydo bo‘la boshladi. Bunga sabab “rivojlangan mamlakatlar nafaqat sanoat mahsulotlari, informatsion va mafkuraviy ta’sir ko‘rsatish orqali balki o‘z xalqi tabiati, fe‘l-atvori, mentalitet o‘ziga xosliklarini muntazam ravishda dunyo xalqlari turmush tarziga, hayotining barcha jabhalariga izchil singdirishga intilmoqda.

ADABIYOTLAR

4. Otamuratova F. Milliy qadriyatlar va milliy ruhiyat // Xalq ta’limi. – Toshkent, 2000. – № 3. – B. 39-42.
5. O‘tanova U. Milliy o‘zlikni anglashning yashovchanlik siri // Tafakkur. – Toshkent, 2006. - № 3. – B. 122-123.
6. Xamraev L. Abadiy qadriyatlar // Inson va siyosat. – Toshkent, – 1991.– № 1. – B. 32-33.
7. Xoshimov Sh. Qadriyat nima degani? (qadriyat so‘zining ma’nosi, uning tarixi, ahamiyati xaqida) // Guliston. – Toshkent, – 1995. –№ 1. – B. 4-5.
8. Xonazarov Q. Milliy mentalitet – taraqqiyot omili // Muloqot. – Toshkent, 2000. –№ 3. – B. 2-4.

GLOBALLASHUV VA MILLIY MADANIYAT TENDENTSIYALARI

Maxmudov L.Yu.

Toshkent tibbiyot akademiyasi o'qituvchisi

АННОТАЦИЯ

В данной статье идет речь о попытке осознать возникающие проблемы национального развития, новые тенденции в межнациональных отношениях. Потому что любые новые идеи требуют эвакуации и изучения существующих. Ведь они позволяют сравнивать вопросы с новыми взглядами.

ANNONANION

In this article there is a speech trying to realize the emerging problems of national development, new trends in interethnic relations. Because any new ideas require evacuation and study of existing ones. After all, they allow you to compare questions with new views.

Bugun millatning bo'yi bastiga va unga nisbatan fikrlarni il-gari surishdan oldin sobiq sovet davrida e'lon qilingan ilmiy adabiyotlarda (ular mafkuraviy manfaatlar nuqtai nazardan bo'li-shidan qat'iy nazar) mavjud bo'lgan ayrim ijobiy fikrlarni xisobga olmay turib, globallashuv sharoitida milliy rivojlanish borasida yuzaga kelayotgan muammolar, millatlararo munosabatlar-da yuzaga kelgan yangi tendensiyalarni anglashga urinish samara ber-maydi. Chunki har qanday yangi g'oyalar xam qanday bo'lmasin mavjud-larini taxlil qilishni va o'rganishni taqozo qiladi. Zero, ular masalaga yangi qarashlar uchun solishtirishlar imkonini beradi.

Ana shunday fikrdan kelib chiqiladigan bo'lsa, eng avvalo «millat» tushunchasining paydo bo'lishi va u to'g'risidagi munozaralar-ni taxlil qilish lozim bo'ladi. «Millat» tushunchasi ustidagi baxs-munozaralar sobiq sovet adabiyotida 1966

yillarda boshlangan edi²⁰. Adolat yuzasidan aytish kerakki, milliy masalaga bag'ishlangan ko'pgina jiddiy ilmiy izlanishlar bo'lib, ularning ahamiyatini aslo inkor etib bo'lmaydi, chunki bu tadqiqotlarning ayrimlari-da asosli xulosalar mavjud edi. Eng muhimi ulardagi umumiy fikr - milliy rivojlanish muammolarining mavjudligining e'tirof etilishi bo'lgan edi. Lekin ular qog'ozda qolib ketdi yoki nazarga tushmadi. Shu bilan birga ayrim ilmiy tadqiqotlarda milliy taraqqiyot va milliy masala «muammosiz» qilib ko'rsatiladi. Milliy muammolarni xal qilishdagi muvaffaqiyatlar ko'klarga ko'tarilar, sotsializm sharoitida millatlar va elatlar o'rtasida ziddiyatlar va nizolar yo'qligi ko'rsatilar edi. Tajriba milliy munosabatlar, ayniqsa o'tmishda ezilib ketgan zabun millatlar va elatlar erkin rivojlanish imkoniga ega bo'lishi g'oyat murakkab ekanligini ko'rsatdi. Eski jamiyatdan qolgan irsiy qasalliklar-ni davolash juda uzoq davom etdi. Bu «kasalliyuji davolashning nazariy konsepsiyasi ishlab chiqilmas va u real qayotda tadbiiq etilish yo'li bilan shakllantirib bo'lmaydi. Chunki u jarayon shuning uchun ham o'z qonuniyatlariga binoan shakllanadi, rivojlanadi va takomillashadi. Shu ma'noda milliy rivojlanish g'oyasida demok-ratik qadriyatlarni rivojlantirish vazifalari hamda ularni amaliyotga tadbiiq qilish jarayonlari umume'tirof etilgan mezon-lar talabiga mosligi hamda unga millatimizning o'ziga xos men-taliteti, urf-odat, an'ana va qadriyatlarini mujassam bo'lishiga asosiy e'tibor qaratilishi lozim bo'ladi.

Bugun demokratik jarayonlar rivojlanishi borasida katta yutuqlar qo'lga kiritilishiga qaramasdan bozor munosabatlari-ning jadal rivojlanishiga mos ravishda rivojlanmayotganligi, uning sabablari, muammolari, ularni hal qilish imkoniyatlari - milliy rivojlanish g'oyasining asosiy yo'nalishini tashkil qila-di. Bu yo'nalishda mavjud muammolarni hal etishda hamjihatlik, barqarorlik va umumxalq faolligini ta'minlash amaliy ahamiyatga ega bo'ladi. Xuddi ana shu omillarni ta'minlash orqali bu-gun jahonda amal qilinayotgan umuminsoniy demokratik qadriyat-lar tizimiga kirib borishimiz mumkin bo'ladi. Muammoni xas-po'slash, undan qochish yoxud e'tibordan chetda qoldirish istiqbol-da uning rivojlanishiga, kuni kelib tuzatib bo'lmaydigan oqibat-larga olib kelishiga zamin bo'ladi. YAxshiyamki,

mamlakatimizda bunday salbiy holatlar kuzatilmaydi. Bu jarayondagi asosiy muammo siyosiy partiyalar, demokratik institutlar va fuqarolarning faolligini oshirish bilan bogʻliq boʻlib qolmoqda. Ularni fa-ollashtirishda milliy rivojlanish gʻoyasi nazariy asos boʻlib xiz-mat qilishi mumkin boʻladi.

Mamlakatimizning jaxon hamjamiyati bilan hamkorligini mu-stahkamlashning taraqqiyotimiz uchun oʻta muhim ahamiyatga ega ekan-ligi xam milliy rivojlanish gʻoyasining muhim yoʻnalishi hisobla-nadi. Jahon mamlakatlari taraqqiyoti tajribalaridan maʼlumki, hali bironta mamlakat boshqa mamlakatlar va jahon hamjamiyati bilan qamkorlik qilmasdan rivojlanmagan. Agar ana shu tajriba-lardan kelib chiqadigan boʻlsak, mamlakatimizning jahon hamja-miyati va taraqqiy qilgan mamlakatlar bilan hamkorlikni mustah-kamlashining ahamiyati yaqqol namoyon boʻladi.

Milliy oʻzlikni anglash murakkab jarayon qisoblanadi. U mil-lat mustaqil «men»ligining asosiy omillaridan biri boʻlganligi uchun uni oʻrganish, takomillashuv jarayonini taxlil qilib borish-ga extiyoj oʻsib boraveradi. Uning millatning asosiy belgilari-dan biri qaqidagi konseptual gʻoyalarimizni avval eʼlon qilgan kitobimizda ilgari surishga qarakat qilgan edik.¹

Endi esa globallashuvning avj olishi sharoitida milliy oʻzlik-ni anglashni rivojlantirish zaruriyati kuchayib borishining sa-bablari, unga taʼsir oʻtkazadigan ijobiy va salbiy omillar qaqida oʻz fikr-muloqazalarimizni bildirishga qarakat qilamiz. Avvalo, shuni aloqida taʼkidlash lozimki, mustaqilligimiz-ni qoʻlga kiritganimizdan keyingi oʻtgan davr ichida bir qator faylasuf, tarixchi, adabiyotchi olimlar oʻzbek xalqining shaklla-nish jarayoni va tarixiga oid bir qator asarlar eʼlon qildi-lar. Ular orasida oʻzbek millatining Chor Rossiyasi va sobiq SHoʻrolar hukmronligi sharoitida boshidan oʻtkazgan ayanchli aqvoli va mustaqillik sharofati bilan oʻzi tanlagan yoʻldan sobit-qadamlik bilan rivojlanayotganligiga bagʻishlangan asarlar koʻpchilikni tashkil qiladi. SHuning bilan birga «millat», «mil-liy mentalitet»,

¹ Каримов И.А. Юсак маънавият – енгилмас куч. - Тошкент, Маънавият, 2008, 4-бет.

«milliy g'oya» , «milliy o'zlikni anglash», «milliy g'urur», «millat sha'ni», «milliy iftixor» va boshqa bir qator tushunchalarga ilmiy ta'rif berish va ularning moqiyatini ochib berishga bag'ishlangan bir qator asarlar qam chop etil-di.⁸ Ammo «milliy o'zlikni anglash» tushunchasi, uning mazmun-mohiyatini ochib beradigan maxsus fundamental falsafiy asarlar bugungi kungacha yaratilgani yo'q. Globallashuvning milliy ma'naviyatimizni ichidan va tashqarisidan emirayotgan jarayoni kuchayayotgan bugungi kunda ana shunday fundamental asarlarga ehtiyoj yaqqol sezilmoqda.

Bugun shu narsa ayon bo'lmoqdaki, tashqaridan qaraganda, global-lashuv mamlakatlar iqtisodiyotining integratsiyalashuvini tezlash-tirmoqda, unda mavjud bo'lgan muammolarni hal qilishga o'zining ta'sirini o'tkazmoqda va shu yo'l bilan yuksak taraqqiy qilgan mamlakatlarning kam taraqqiy qilgan va endi mustaqil taraqqiyot yo'li-ga kirgan mamlakatlarga ko'rsatayotgan «yordamlari» oshib bormoqda. Agar ana shu jarayonga chuqurroq qaraydigan bo'lsak, ikkita salbiy oqibatlarining yuzaga kelayotganligini ko'rishimiz mumkin bo'la-di. Ular yuksak taraqqiy qilgan mamlakatlarning kam taraqqiy qilgan va endi mustaqil taraqqiyot yo'liga kirib borayotgan mamlakatlarga o'z texnika, texnologiya va fan yutuqlari natijalarini olib kirish yo'li bilan resurslarini egallab, katta foyda olmoqda. Qolaversa, yuksak taraqqiy qilgan mamlakatlar kam taraqqiy qilgan mamlakatlar iqtisodiyotiga o'z investitsiyalarini jalb qilish orqali nafaqat foyda olmoqda, shuningdek, ularning iqtisodiyotini o'zlariga bog'lab qo'ymoqdalar. Xuddi ana shu ikki omil vositasida ular milliy ma'naviyatlarini ichidan va tashqarisidan emirilishini osongina amalga oshirmoqdalar. Ana shunday sharo-itda ularning o'tkazayotgan nayranglaridan ogoh bo'lish va ximoya-lanishning katta omillaridan biri milliy o'zlikni anglashni rivojlantirish hisoblanadi.

Bugun milliy o'zlikni anglashni rivojlan girishni millatning qaramlikdan qutilish uchun olib borilgan kurashga kuch-quvvat va il-hom bag'ishlagan davrigacha qaraganda ham yuqori, kerak bo'lsa yangi bosqichga ko'targan holda rivojlantirishga ehtiyoj oshib bormoqda. Chunki millatimizning qaramlik holatida zo'ravonlarning olib

bor-gan siyosati natijalarini har bir millatdoshlarimiz har qadamda sezar edi va unga qarshi kurash olib borish zarurlishtshi anglab etgan edi. Ammo globallashuv jarayoni o'ta murakkab. Uning iqtisodiy mu-ammolarni hal qilishga o'tkazayotgan ijobiy ta'siriga mahliyo bo'lib, uning millatimiz milliy-ma'naviy qashshoqlashuviga etaklayotgan-ligi anglanmay qolish xavfi nihoyatda kattadir. Bu jarayonni qanday bo'lsa shundayligicha anglash, uning turli sohalarga o'tkazayotgan ta'sirini tushunib olish, millat istiqboli nimalarga bog'liq ekan-ligini bilib olish uchun milliy o'zlikni anglashnn rivojlantirishni yangi bosqichga ko'tarish zarurligi kuchayib bormoqda.

Milliy o'zlikni anglash har bir tarixiy taraqqiyot bosqichida rivojlanib va takomillashib boradi. Ammo bu jarayon hech qachon stixiyali ravishda kechmaydi, balki tarixiy taraqqiyot bosqichlari-ning millat oldiga qo'yadigan, ularning millat ruhiyati, ma'naviya-tiga ko'rsatadigan ta'sirlariga qarab rivojlanadi. U o'zining or-nomusi, qadriyati, sha'ni, g'ururi toptalganligini sez-sagina yoki o'z taraqqiyoti davomida yuzaga keladigan muammolarni hal qilish za-ruriyatini anglasagina milliy o'zlikni anglash rivojlanishi tez-lashuvi, kerak bo'lsa unda «portlash» sodir bo'ladi. Aks holatda uning rivojlanish jarayoni evolyusion tarzda sekin kechishi davom etaveradi. Ana shu fikrimizdan kelib chiqadigan bo'lsak, qaramlik-dan qutulish uchun kurash davri milliy o'zlikni anglash rivojlani-shining sokinlik davri emas edi. SHuning bilan bir vaqtda musta-qillikni qo'lga kiritgandan keyin u yangi sharoitda boy berilgan imkoniyatlarni toptalgan milliy urf-odat, an'ana va qadriyatla-rimlznig qayta tiklanishida katta omilga aylandi.

Bugun o'zbek millati yangi sharoitda va yangi zamonda yashamoqda. U mustaqillik yillarida qanchalik ulkan muvaffaqiyatlarni qo'lga kiritgan bo'lmasin, globallashuvning kuchli bosimi ostida yashashga majbur bo'lmoqda.

ADABIYOTLAR

1. Mirziyoev Sh. M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. T., “O‘zbekiston”, 2017 yil. –B. 491.
2. Karimov I.A. O‘zbekiston: milliy istiqlol, iqtisod, siyosat, mafkura. T.1. – Toshkent: O‘zbekiston, 1996. – 364 b.
3. Karimov I.A. Bizdan ozod va obod Vatan qolsin. T.2. – Toshkent: O‘zbekiston, 1996. – 380 b.
4. Karimov I.A. Vatan sajdogox kabi muqaddasdir. T.3. – Toshkent: O‘zbekiston, 1996. – 366 b.

ASPECTS OF ECONOMIC SECURITY OF BANKS, AS WELL AS THE FUNCTIONS OF THE STATE AND REGULATORY BODIES

Nuriddinova U.B

Student, Samarkand Institute of Economics and Service,
Samarkand, Uzbekistan

Karimova A.M

Scientific supervisor: lecturer,
Samarkand Institute of Economics and Service, Samarkand, Uzbekistan

***Annotation.** This article discusses the issue of ensuring the economic security of banks and taking appropriate measures to minimize risks and threats. The main aspects and components, measures to ensure the economic security of banks, as well as the functions of government and regulatory bodies that play a major role in ensuring the economic security of banks are outlined in detail, conclusions and conclusions are drawn.*

***Key words:** bank, economy, economic security of banks, risks, financial stability, risk management, financial planning, transaction monitoring, regulatory requirements, internal control, monitoring, regulatory authorities*

Maintaining. The economic security of banks is an integral component of the stable functioning of the financial system and is a prerequisite for sustainable economic development. In the context of modern challenges and threats, such as financial crises, cyber attacks, fraud and geopolitical tensions, ensuring the economic security of banks becomes especially relevant.

In the modern world, with the development of technology and globalization, banks face new challenges and threats. Cyberattacks and cybercrime are becoming

increasingly sophisticated, threatening the security of financial data and customer privacy. Global financial crises and economic instability also create risks for banks and require effective measures to minimize potential losses.

In this regard, ensuring the economic security of banks is a pressing topic that requires constant attention and effort on the part of banks, the state and regulatory authorities. Adopting effective measures and strategies to prevent, detect and mitigate risks and threats will enable banks to cope with the challenges of the modern financial world and ensure stability and customer confidence. In this article, we will look at the main aspects and components of economic security for banks, as well as measures that banks and regulators can take to ensure its effectiveness and sustainability.

Degree of knowledge. Many foreign and domestic researchers have worked on issues related to the theoretical and methodological aspects of the field of economic security of banks. In particular: Lavrushin O.I., Taradayeva, A.V., Syumkina A.A., Ilinich E.V., Ishmukhammedov A.E., Rakhimov O.P., Abulkoshimov Kh.P., Rakhimov O.P. and many others. However, despite such significant study of the area, there are also many unanswered questions, which actualize the topic of this study.

Main part. Economic security of banks refers to the ability of the banking system and individual banks to function effectively, maintain stability and protect their financial resources in a variable economic environment. It covers a wide range of measures and strategies taken to minimize risks and threats that may arise in the course of banking activities and ensure the reliability and continuity of the banking system as a whole.

The main aspects and components of the economic security of banks:

Financial stability: Banks must have sufficient financial resources to cope with potential losses and be accountable to their customers and account holders. This includes maintaining adequate levels of capital, liquidity and risk management capabilities.

Risk management: Banks must develop and implement policies and procedures to manage the various types of risks they face. This includes managing credit risks, operational risks, market risks, liquidity risks and other factors specific to the banking industry.

Protection against fraud and cyber threats: In light of the age of digital technology and the Internet, banks face increasing threats in the areas of cybersecurity and fraud. They must take appropriate measures to protect their information systems, customer data and financial transactions from unauthorized access and abuse.

Regulatory Compliance: Banks must strictly comply with the requirements of laws and regulatory authorities that govern banking activities. This includes compliance with financial reporting, anti-money laundering and anti-terrorism financing, compliance with customer privacy regulations and other rules and standards aimed at ensuring transparency, ethics and legality in the banking industry.

The correct functioning of the banking system and ensuring their economic security is important for the stability of the financial sector and the economy as a whole. Banks play a key role in business financing, investment and cash flow management. Therefore, effectively ensuring the economic security of banks includes the use of an integrated approach and coordinated interaction between banks, the state and regulatory authorities.

In turn, it should be noted that measures to ensure the economic security of banks play an important role in preventing and reducing risks and threats. Below, in the form of a diagram, we will consider an overview of the main measures that banks can take:

Fig.1. Measures to ensure the economic security of banks

Next, let's look at each of them in more detail.

Risk Management: Banks must develop and implement an effective risk management system, which includes the identification, assessment and control of various types of risks. This includes credit risk, market risk, operational risk, liquidity risk and others. Banks should also set adequate risk limits and conduct regular risk monitoring and reporting.

Customer Screening and Transaction Monitoring: Banks must conduct thorough customer screening when opening accounts and conducting financial transactions. This includes identity verification, identification of beneficiaries, assessment of client reputation and fraud risk. Banks must also closely monitor customer transactions to identify suspicious activity or deviations from normal patterns.

Financial Planning and Budget Management: Banks must develop and monitor financial planning, set budgets and control expenses. This allows you to effectively allocate resources, minimize costs and ensure the bank's sustainability in the long term.

Compliance with Regulatory Requirements: Banks must strictly comply with the requirements of laws and regulatory authorities operating in the banking industry. This includes compliance with financial reporting, anti-money laundering and anti-terrorist financing regulations, and other requirements aimed at ensuring transparency and reliability of banking activities.

Internal control and monitoring: Banks must have an effective internal control system, including segregation of duties, auditing and

Assessing the effectiveness of internal processes and procedures, as well as monitoring compliance with the rules and policies of the bank. Internal audits and regular reviews help identify potential problems and vulnerabilities and prevent unauthorized actions and errors.

Employee training and awareness: Banks should provide their employees with training and support to increase their awareness of risks and threats, as well as economic security policies and procedures. This includes training in cybersecurity, fraud, compliance and ethics.

Collaboration with Regulators and the Safety Net: Banks should maintain active collaboration with regulators and other banks to share information about risks and threats, and to develop joint approaches to ensuring economic security. In the event of crisis situations, banks must be prepared to interact with the safety net to minimize the consequences and ensure the stability of the financial system.

The measures presented are general and indicative and may vary depending on the individual bank and its strategy. Banks must tailor measures to ensure economic security in accordance with their characteristics and risk profiles.

The state and regulatory authorities play a key role in ensuring the economic security of banks. They develop and comply with legislation, control and monitor the activities of banks, and prevent and manage crisis situations. Licensing and registration of banks ensure the financial stability and reliability of the banking system. The state also performs the function of preventing fraud and protecting the interests of clients.

The state and regulatory authorities play an important role in ensuring the economic security of banks. They perform the following functions, which we will consider below:

Fig.2. Functions of the state and regulatory authorities

An important aspect is cooperation between banks and regulators. Banks must provide regulators with information about their activities and risk levels, and regulators, in turn, provide assistance and advice to banks in the area of security and compliance. Information exchange and constructive interaction contribute to effectively protecting banks from risks and threats.

Conclusion. Thus, having examined the key aspects and measures aimed at ensuring the economic security of banks, we came to the conclusion that the economic security of banks plays an important role in ensuring their stability, protecting financial resources and minimizing risks.

Measures taken by banks include risk management, customer due diligence, financial planning and internal control systems. These measures help banks effectively manage risks, detect and prevent potential threats, and ensure financial strength and customer confidence.

However, it is important to note that the role of the state and regulatory authorities is indispensable in ensuring the economic security of banks. The state develops and enforces legislation, issues licenses, monitors and controls, and prevents and manages crises. Cooperation between banks and regulators is key to effectively protecting banks from risks and threats.

In conclusion, ensuring the economic security of banks is an integral part of their activities. The reliability and stability of the banking system are essential for economic development and financial stability. The responsibility of banks and regulators is to constantly develop and improve measures and mechanisms to protect banks from risks and threats, taking into account the rapidly changing economic environment and technological transformations.

LIST OF USED LITERATURE:

1. Mishkin, F.S., Eakins, S.G. (2015). Financial Markets and Institutions. Pearson.
2. Allen, F., Gale, D. (2007). Understanding Financial Crises. Oxford University Press.
3. Saunders, A., Cornett, M.M. (2015). Financial Institutions Management: A Risk Management Approach. McGraw-Hill Education.
4. Mahomadrizoevna K. A. THE IMPORTANCE OF BANK LENDING IN THE DEVELOPMENT SPHERE OF TOURIST SERVICES //World Economics and Finance Bulletin. – 2022. – T. 7. – C. 11-17.
5. Lavrushin O.I. Banking risks: textbook. allowance / O.I. Lavrushin, N.I. Valentseva. –M.: KnoPus. –2016. –292 p.5.
6. BEKTEMIROV A. et al. MONEY AND BANKS. – 2019.
7. Karimova A. M. SOURCES OF FINANCIAL AND CREDIT SUPPORT AND FACTORS HINDERING THE DEVELOPMENT OF TOURISM ENTERPRISES //Thematics Journal of Business Management. – 2021. – T. 10. – №. 7.
8. Kroszner, R.S., Laeven, L. (2017). Financial Regulation and Stability: Lessons from the Global Financial Crisis. Brookings Institution Press.
9. Karimova A. M. Financial Support To Tourism Activities //International Journal of Advanced Science and Technology. – 2020. – T. 29. – №. 7. – C. 2010-2014.
10. Mahomadrizoevna K. A., Sodirovich U. B. The Concept of Islamic Banking and Its Essence in the Banking System of Uzbekistan //Open Access Repository. – 2022. – T. 8. – №. 04. – C. 211-216.
11. Ilinich, E.V. Economic security in the field of banking activity specialty / Abstract. Ph.D. econ. science –M., 2004. –13 p.6.
12. Abulkosimov Kh.P. Iqtisodiy hafsizlik. Tutorial. –T.: Academy, 2006. –P. 207.7.
13. Jaxongir Z., Baxodir K., Aziza K. Financial and Credit Support of the State Tourism Entrepreneurs as a Result Measures Taken to Prevent the Consequences Coronavirus Pandemics in the Reforming New Uzbekistan in the Case of COVID 19 //Annals of the Romanian Society for Cell Biology. – 2021. – C. 6323–6336-6323–6336.
14. Zuhur N. Et al. TRANSITION OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS OF UZBEKISTAN TO A CREDIT-MODULAR SYSTEM //ResearchJet Journal of Analysis and Inventions. – 2022. – T. 3. – No. 1. – pp. 123-127.

15. Taradayeva, A.V., Syumkina, A.A. Theoretical aspects of economic security of a commercial bank / A.V. Taradayeva, A.A. Syumkina // Vector of economics. - 2017. -No4(10). -WITH. 38.8.
16. Rakhimov O.P. Content of the concept of economic security // Scientific Bulletin of MGIIT. –2011. –No 5 (13). Carletti, E., Hartmann, P., Ongena, S. (2015).
17. Karimova A. M. TURIZM SOHA SUBYEKTLARINI TIJORAT BANKLARI TOMONIDAN MOLİYALASHTIRISH ORQALI QO‘LLAB QUVVATLASHNI TAKOMILLASHTIRISH //International journal of conference series on education and social sciences (Online). – 2021. – Т. 1. – №. 1.
18. Mahomadrizoevna K. A. Analysis and the need to improve credit support for the development sphere of tourism //Berlin Studies Transnational Journal of Science and Humanities. – 2021. – Т. 1. – №. 1.1 Economical sciences.
19. Abdullaeva S., Karimova A. Credit support need for development of activities of tourism enterprises //Journal of Advanced Research in Dynamical and Control Systems. – 2020. – Т. 12. – №. 2. – С. 2855-2862.
20. Ниёзов З. Организация и оплата труда в виноградарстве и их совершенствование (на материалах специализированных предприятий Самаркандского Узподооовощвинпром концерна). – 1994.
21. Shamsiddinov S. M., Akmalov J. I. Formation of a new investment climate and creation of new opportunities for investors Uzbekistan //Достижения вузовской науки 2021. – 2021. – С. 77-80.
22. Davronovich N. Z. INCREASE THE EFFECTIVENESS OF USING A VEIN //World Economics and Finance Bulletin. – 2022. – Т. 7. – С. 23-26Рахмонов А. А., Убайдуллаева М. А., Каримова А. М. СУЩНОСТЬ ИСЛАМСКОГО БАНКИНГА И ВНЕДРЕНИЕ ЕЁ В БАНКОВСКУЮ ПРАКТИКУ РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН //Scientific Impulse. – 2023. – Т. 1. – №. 6. – С. 808-814.
23. Насимов Х., Убайдуллаев Б. С., Каримова А. М. АНАЛИЗ ОПЫТА ФИНАНСОВО-КРЕДИТНОЙ ПОДДЕРЖКИ ТУРИСТИЧЕСКИХ ОРГАНИЗАЦИЙ ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАН //BARQARORLIK VA YETAKSHI TADQIQOTLAR ONLAYN ILMIY JURNALI. – 2022. – Т. 2. – №. 6. – С. 122-125.

FORMATION OF A NEW INVESTMENT CLIMATE AND CREATION OF NEW OPPORTUNITIES FOR INVESTORS UZBEKISTAN

Nuriddinova Umida

Student, Samarkand Institute of Economics and Service,
Samarkand, Uzbekistan

Karimova Aziza

Scientific supervisor: lecturer, Samarkand Institute of Economics and Service,
Samarkand, Uzbekistan

***Annotation:** The article discusses the issues of creating a new investment climate in Uzbekistan. It is substantiated that over the past few years there has been significant progress in the country, which is positively assessed by international experts and opens up new opportunities for investors. Special attention is also paid to the analysis of necessary measures to more actively attract foreign investment.*

***Key words:** investment climate, foreign investment, investment potential, competitiveness in the global investment market.*

Introduction: In modern realities, a necessary condition for ensuring sustainable socio-economic development of countries is skillful integration into the world economy and the active attraction of foreign investment. Increasing the attractiveness of the business environment and investment climate is one of the most relevant and important priority areas in the “Strategy of Action for Five Priority Areas of Development of the Republic of Uzbekistan in 2017-2021”. [1]

Uzbekistan is a country with great investment potential; it is no coincidence that President Sh.M. Mirziyoyev, in his next Address to Parliament dated December 28, 2018, proclaimed 2019 “The Year of Active Investments and Social Development.”

In his speech, he noted that “investment is the driver of the economy, figuratively speaking, its heart. New technologies, advanced experience, highly qualified specialists are coming to all industries and areas, to all regions with investments, and entrepreneurship is developing rapidly”. [2]

Degree of knowledge. Many scientists such as V. Butenko, G. Marchenko, I. Nematova, A. Nazirova, Sh. Abdullaeva, A. Karimova, Z. Niyozov, R. Kroszner, L. Laeven, M. Hiwatari and others worked on work devoted to the formation of a new investment climate in Uzbekistan.

The methodological basis is the speeches and works of the President of the Republic of Uzbekistan Sh.M. Mirziyoyev, monographs and articles of scientists, reports and reports of international economic and financial organizations, as well as experts and consultants from such world-famous companies as BCG (Boston Consulting Group), Baker McKenzie, RB Partners and others.

Main part. A favorable investment climate is a necessary condition for achieving consistently high economic development, attracting investment into regions and industries, and intensifying business activity. It promotes investment in major production and social projects, as well as increasing the ability to implement innovations and improves the quality of social and economic development.

Re-establishing the Ministry of Investment and Foreign Trade (MIFT) of the Republic of Uzbekistan in a new capacity is one of the most important state investment policies, the coordination of which is aimed at attracting foreign investments, primarily direct ones, cooperation with international financial institutions (manager's offices) and foreign government financial organizations, as well as the formation and coordination of a unified state policy in the field of foreign trade and international economic cooperation.

The main directions of MIVT:

- attraction of foreign investments
- promotion of investments in various sectors of the economy and regional development

- further improvement of the investment climate of the Republic of Uzbekistan
- assistance in the development of companies with the attraction of FDI
- organization of investment forums, conferences and seminars in Uzbekistan, as well as abroad
- participation in tender procedures related to import contracts for investment projects.

Also, to improve the business environment, the government of Uzbekistan made many changes in 2017, including:

- abolition from January 1, 2017 of unscheduled and seemingly arbitrary or punitive inspections of enterprises;
- the abolition of the requirement to convert certain percentages of export earnings into hard currency at the official (artificially low) exchange rate;
- simplification of procedures for registering enterprises;
- creation of a business ombudsman office;
- the law “On Combating Corruption”, which is aimed at increasing the transparency of the activities of the government of Uzbekistan.

The legislation of the Republic of Uzbekistan in the field of investment in connection with the Presidential Decree “On measures to radically improve the investment climate in the Republic of Uzbekistan”[4] has become one of the most advanced in the legislative system of the CIS countries, incorporating the main provisions of international investment law, provisions on guarantees of the rights of foreign investors, provision of certain preferences for investors and others. In particular, it was decided to:

- abolition of the mandatory procedure for concluding export contracts for fruits and vegetables at prices not lower than the prices published by Uzagroexport JSC, as well as customs clearance of fruits and vegetables carried out without concluding an export contract, on the basis of an invoice, at prices not lower than prices listed on the official website of Uzagroexport JSC[12].

In the Republic of Uzbekistan there are no restrictions regarding the form of investment. Foreign investors can create enterprises on the territory of the republic in any organizational and legal form permitted by law. Today, potential investors have ample opportunities in a variety of forms of investment:

- creation of a joint venture;
- creation of an enterprise with 100% foreign capital;
- acquisition of part or a full block of shares of privatized enterprises.

In the period from January to April 2020, the total volume of disbursed foreign investment amounted to \$2.5 billion, including foreign direct investment - \$1.7 billion and foreign loans - \$831 million. At the same time, the growth rate was similar to the 2019 indicator was 1.6 times. The share of utilized foreign direct investment in total investment increased to 26%. During the reporting period, 336 projects were put into operation: 8 large manufacturing enterprises and 328 industrial facilities of regional importance. The leaders in attracting investments into the economy of Uzbekistan were Russia, China, Germany and South Korea, and the total

the number of countries investing in the country's economy was 37. The most attractive for investors at the end of the period under review were the electrical industry (24 times growth compared to the same period in 2019), chemical industry (13 times growth), leather and footwear (growth – 2.5 times) of the industry. The oil and gas industry also demonstrate good performance (growth by 2.3 times) industry and production of building materials (growth – 1.6 times). [15] At the same time, the growth trend in the flow of foreign direct investment and loans into projects of regional importance has strengthened, the total value of which in the reporting period amounted to \$958 million, an increase of 2.6 times compared to the same period in 2019. High growth dynamics by region are observed in Jizzakh (13 times), Namangan (9.4 times) and Surkhandarya (4.2 times) regions.[13] In accordance with the Presidential Decree On measures to implement the investment program of the Republic of Uzbekistan for 2019”, the most effective methods are being created to attract FDI and for the implementation of the project, the “Investment Portal of

Uzbekistan” has been developed. According to the State Program, a draft regulatory act “On the creation of a free 24-hour telephone line for investors” was developed.

Conclusion. In conclusion, based on the analysis of investment potential and changes in the investment climate, we can conclude that, taking into account the large-scale transformations undertaken that began in the fall of 2016, the economic and political prospects for the development of Uzbekistan look positive, which is necessary to actively attract foreign investment in the coming years to Uzbekistan.

To improve the investment image, it is necessary to establish constructive interaction with international rating agencies. It is imperative to introduce systematic work to improve Uzbekistan’s position in the rankings.

LIST OF USED LITERATURE:

1. Mirziyoyev Sh.M. Decree of the President of the Republic of Uzbekistan dated February 7, 2017 1. No. UP-4947 “On the strategy of action for the further development of the Republic of Uzbekistan.” // “People’s Word” February 8, 2017.
2. . Message from the President of the Republic of Uzbekistan Shavkat Mirziyoyev to the Oliy Majlis. // “People’s Word” dated December 29, 2018.
3. Uzbekistan: window of opportunity. <https://www.bcg.com/en-ru/perspectives/221730>. Karimova A. M. Financial Support to Tourism Activities //International Journal of Advanced Science and Technology. – 2020. – Т. 29. – No. 7. – S. 2010-2014.
4. [BEKTEMIROV A.](#) et al. MONEY AND BANKS. - 2019. Karimova A. M. SOURCES OF FINANCIAL AND CREDIT SUPPORT AND FACTORS HINDERING THE DEVELOPMENT OF TOURISM ENTERPRISES //Thematics Journal of Business Management. – 2021. – Т. 10. – №. 7.
5. Abdullaeva S., Karimova A. Credit support need for development of activities of tourism enterprises //Journal of Advanced Research in Dynamical and Control Systems. – 2020. – Т. 12. – №. 2. – С. 2855-2862.
6. Насимов Х., Убайдуллаев Б. С., Каримова А. М. АНАЛИЗ ОПЫТА ФИНАНСОВО-КРЕДИТНОЙ ПОДДЕРЖКИ ТУРИСТИЧЕСКИХ ОРГАНИЗАЦИЙ ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАН //BARQARORLIK VA YETAKSHI TADQIQOTLAR ONLAYN ILMIY JURNALI. – 2022. – Т. 2. – №. 6. – С. 122-125.

7. Ниёзов З. Организация и оплата труда в виноградарстве и их совершенствование (на материалах специализированных предприятий Самаркандского Узподоовощвинпром концерна). – 1994.

8. Shamsiddinov S. M., Akmalov J. I. Formation of a new investment climate and creation of new opportunities for investors Uzbekistan //Достижения вузовской науки 2021. – 2021. – С. 77-80.

9. Davronovich N. Z. INCREASE THE EFFECTIVENESS OF USING A VEIN //World Economics and Finance Bulletin. – 2022. – Т. 7. – С. 23-26. Рахмонов А. А., Убайдуллаева М. А., Каримова А. М. СУЩНОСТЬ ИСЛАМСКОГО БАНКИНГА И ВНЕДРЕНИЕ ЕЁ В БАНКОВСКУЮ ПРАКТИКУ РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН //Scientific Impulse. – 2023. – Т. 1. – №. 6. – С. 808-814.

10. Kroszner, R.S., Laeven, L. (2017). Financial Regulation and Stability: Lessons from the Global Financial Crisis. Brookings Institution Press.

11. Niyozov Z. D. et al. The introduction of innovations in the sphere of provision of services of Uzbekistan in the conditions of transition to digital economy //International Scientific and Practical Conference" Innovative ideas of modern youth in science and education. – 2019. – С. 376-378.

12. Mahomadrizoevna K. A., Sodirovich U. B. The Concept of Islamic Banking and Its Essence in the Banking System of Uzbekistan //Open Access Repository. – 2022. – Т. 8. – №. 04. – С. 211-216.

13. Jaxongir Z., Baxodir K., Aziza K. Financial and Credit Support of the State Tourism Entrepreneurs as a Result Measures Taken to Prevent the Consequences Coronavirus Pandemics in the Reforming New Uzbekistan in the Case of COVID 19 //Annals of the Romanian Society for Cell Biology. – 2021. – С. 6323–6336-6323–6336.

14. Zuhur N. Et al. TRANSITION OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS OF UZBEKISTAN TO A CREDIT-MODULAR SYSTEM //ResearchJet Journal of Analysis and Inventions. – 2022. – Т. 3. – No. 1. – pp. 123-127.

15. Mahomadrizoevna K. A. THE IMPORTANCE OF BANK LENDING IN THE DEVELOPMENT SPHERE OF TOURIST SERVICES //World Economics and Finance Bulletin. – 2022. – Т. 7. – С. 11-17. Mahommadrezaevna K. A. Sources of financing and factors hindering the development of innovative activities of the sphere of tourism //Indonesian Journal of Innovation Studies. – 2020. – Т. 9.

ОИЛАНИНГ ҲУҚУҚИЙ, ПСИХОЛОГИК ХУСУСИЯТЛАРИ ВА УЛАРДАГИ ЎЗГАРИШЛАР

Курёзов Хамза Атабаевич

Хоразм вилояти Урганч шаҳар Прокурор уринбосари

Курёзов Хамза Атабаевич

Урганч давлат Университети Тарих кафедраси мустақил тадқиқотчиси

Бекчанова Нилуфар Ахмеджановна

***Annotasiya:** Ушбу мақолада оиланинг ҳуқуқий ҳамда психологик хусусиятлари апрофлича таҳлил қилинган ва умумлаштирилган.*

***Kalit soʻzlar:** Oila, ota-onaning oʻrni, davlat va jamiyat munosabat omillari, totuvlik, farzand, nikoh, tarixiy, meros.*

***Аннотация:** В данной статье подробно анализируются и обобщаются правовые и психологические характеристики семьи.*

***Ключевые слова:** семья, место (роль лучше) родителей, Узбекистан, государство и общество, факторы, согласие, ребенок, брак, историческое наследие.*

***Annotation:** In this article, the legal and psychological characteristics of the family are thoroughly analyzed and summarized.*

***Key worlds:** Family, place of parents, Uzbekiston, state and society, factors, agreement, child, marriage, historical heritage.*

1. Кириш

Ҳозирги кунда жаҳонда аёллар ва эркакларнинг чинакам тенг ҳуқуқлилигини қарор топтиришга ижтимоий тараққиёт ҳамда жамиятни барқарор ривожлантиришнинг асоси сифатида қаралмоқда. Шунинг учун ҳам инсон ҳуқуқлари соҳасидаги барча халқаро-ҳуқуқий ҳужжатларда тенг ҳуқуқлилик ва камситмаслик асослари изчил ривожланиб ҳамда мустаҳкамланиб бормоқда. Бу халқаро ҳужжатлар хотин-қизларга нисбатан камситмаслик принципининг реал ҳаётда қарор топишига халқаро ҳамжамиyat муҳим аҳамият бераётганлигига яққол далолатдир. Ўзбекистонда сўнгги йилларда эркаклар ва аёллар ўртасида тўлиқ тенгликка эришиш, оилада хотин-қизларнинг ҳуқуқий ва иқтисодий аҳволини, уларнинг турмуш ва меҳнат шароитларини яхшилаш, репродуктив саломатлигини сақлаш ҳамда аёлларнинг ҳам, эркакларнинг ҳам жамият ва оиладаги анъанавий ўрнини кўрсатувчи ўзгаришлар давлат сиёсати даражасига кўтарилган. Оила барпо этиш учун зарур бўлган никоҳ ёши ва бошқа шартларни белгилашни тавсия этиш бўйича 1954 йил декабрда БМТ Бош Ассамблеяси резолюция қабул қилинади. Бу 1962 йилда қабул қилинган “Никоҳланишга розилик, никоҳ ёши ва никоҳларни рўйхатдан ўтказиш тўғрисида”ги Конвенцияда ҳам бу жиҳатлар таъкидлаб ўтилган¹.

2. Натижа ва Муҳокама

Конвенция ҳар иккала томоннинг шахсан ўзи томонидан билдирилиши жоиз бўлган тўлиқ ва эркин розилигисиз, бу розилик қонунга мувофиқ жоиз даражада эълон қилинмасдан никоҳ тузишга йўл қўйилмаслигини мустаҳкамлади. БМТ Бош Ассамблеясининг 1965 йил 1 ноябрдаги резолюцияси билан Никоҳланишга розилик, никоҳ ёши ва никоҳларни рўйхатдан ўтказиш тўғрисида Тавсиялар қабул қилинди². Бу ҳужжатда барча давлатларга никоҳ ёшини 15 ёшдан кам қилиб белгиламаслик тавсия этилди. Никоҳ миллий қонун ҳужжатларига мувофиқ расмийлаштирилиши мумкин ва ана шу мақсад учун махсус тайинланган шахслар томонидан рўйхатга олиниши шарт. Шундай

¹ Ўзбекистон Республикаси Оила ва Меҳнат Кодексларининг гендер экспертизаси. – Тошкент, 2008. – Б.12.

² Ўзбекистон Республикаси Оила ва Меҳнат Кодексларининг гендер экспертизаси... –Б.70.

барча томонидан жамиятнинг табиий асоси сифатида қараладиган, давлат ҳимояси остида бўладиган қонуний оила пайдо бўлади. Оила қуриш ҳуқуқи 1966 йилда қабул қилинган Иқтисодий, ижтимоий ва маданий ҳуқуқлар тўғрисидаги Халқаро пактда ҳам ривожлантирилган ва мустаҳкамланган. Ушбу Халқаро пактнинг 10- моддасига биноан давлат оилага хусусан у ташкил этилаётган маҳалда ҳамда мустақил бўлмаган болалар тўғрисида эр ва хотин ҳамхўрлик кўрсатадиган даврда имкониятга қараб энг катта ҳимоя ва ёрдам кўрсатиши жоиз. Никоҳ никоҳланувчи шахсларнинг эркин розилиги билан тузилиши зарур. Оналар туғишга қадар ва туғишдан сўнг алоҳида муҳофаза қилинмоғи даркор. Ишловчи оналарга ушбу давр мобайнида ҳақ тўланадиган таътил ёки ижтимоий таъминот бўйича етарли даражада нафақалар тўланадиган таътил жорий этилганлиги ҳам бежизга эмас. Ўзбекистон Республикаси БМТнинг 1979 йил 18 декабрда қабул қилинган “Хотин-қизларга нисбатан камситишларнинг барча шакллариغا барҳам бериш тўғрисида”ги Конвенциясига ва қатор бошқа халқаро ҳужжатларга қўшилиб, ўз зиммасига хотин-қизларга нисбатан камситмаслик сиёсатини ўтказиш бўйича мажбурият олди ва шу мақсадда хотин-қизларни ҳуқуқий ҳимоя қилишни белгиловчи тегишли қонун ҳужжатларини қабул қилди. Ўзбекистоннинг қонун ҳужжатларини таҳлил қилиш унинг инсон ҳуқуқлари соҳасидаги халқаро стандартларга мувофиқлигидан далолат беради. Ўзбекистон Республикаси янги таҳрирдаги Конституциясининг 46-моддада кўрсатилганидек, эркаклар ва аёлларнинг тенглиги, оналик ва болаликни муҳофаза қилиш, никоҳ тузишнинг эркинлиги ва тенг ҳуқуқлилиқ принципи, ота-онанинг болаларни боқиш ва тарбиялаш учун тенг равишда жавобгарлиги (64-модда) эълон қилинган ¹. Хотин-қизларга инсоннинг асосий ҳуқуқ ва эркинликлари берилишини кафолатлайдиган ҳуқуқий нормаларни ривожлантириш – зарур қадам эканлиги, бироқ бу уларни камситишларни бартараф этиш учун етарли эмаслиги халқаро ҳужжатларда эътироф этилади. Бу эса давлат аёлларнинг

¹ Ўзбекистон Республикаси конституцияси... – Б.; Ўзбекистон Республикасининг Оила кодексига шарҳлар. –Т.: Адолат, 2000.

ҳуқуқларини ҳимоя қилишнинг кўшимча воситалари ва самарали механизмларини яратиши шарт эканлигини англатади. Оила мустаҳкамлиги гарови эр-хотиннинг ўзаро муносабати бўлганлиги учун исломда уларнинг тотув яшашига алоҳида эътибор қаратилади. Жумладан, Қуръонда эркакларга хитобан “Аёллар билан келишиб, тинч-тотув яшанглар” деб амр қилинади. Шунинг учун аёлларга яхши муносабатда бўлган эркакларни инсонларнинг энг яхшилари қаторига қўшилади. Шунингдек, оилавий баҳслар пайдо бўлганида, уларни эр-хотинлар томонидан оқилона ва одилона ҳал қилиниши мақсадга мувофиқ бўлади. Қандай ҳолатда бўлмасин, исломда оиладаги зулм ёки жисмоний таҳқирлашларни маъқулламайди.

Никоҳга кириш ёши туғилиш кўрсаткичларига бевосита таъсир кўрсатади. Бу ёшнинг қуйи чегараси одатда жинсий етуклик билан белгиланади, бироқ барча давлатларда ижтимоий камолга эришганлиги (ўқишни битирганлиги, касбни эгаллаганлиги, доимий даромад олиш имкониятининг мавжудлиги ва ҳ.к.)ни ҳисобга олган ҳолда никоҳга кириш ёшини белгилайди. Ўзбекистонда никоҳ ёши эркаклар учун 18 ёш, аёллар учун 17 ёш этиб белгиланган¹. Статистик маълумотларга кўра, биринчи марта никоҳланувчиларнинг ўртача ёши расман рухсат этилган ёшдан бир мунча юқорилигини кўриш мумкин. Ўзбекистон Республикаси Оила кодексининг 4-моддасида “Ўзбекистон Республикасида оила, оналик ва болалик давлат ҳимоясидадир” деб кўрсатилган². Давлат томонидан оналик, оталик ва болаликнинг муҳофаза қилиниши ва уларнинг манфаатларини ҳар тарафлама ҳимоя қилиш – оила ҳуқуқининг муҳим принципларидан бири ҳисобланади. Минтақавий конвенциялар ана шу умумий қоидаларни қитъалар ва мамлакатларнинг анъаналарини ҳисобга олган ҳолда аниқлаштиради. Масалан, Инсон ҳуқуқлари ва асосий эркинликларини ҳимоя қилиш тўғрисидаги Европа Конвенциясининг 12-моддасида никоҳланиш ҳуқуқи мустаҳкамлаб қўйилган: “Никоҳ ёшига етган

¹ 28.08.2019йилдаги ЎРҚ-558-сон Қонуни Батафсилқаранг: https://www.norma.uz/qonunchilikda_yangi/aellar_uchun_nikoh_eshi_bir_yilga_oshirildi

² Ўзбекистон Республикасининг Оила кодекси (2021 йил 1 мартгача бўлган ўзгартириш ва қўшимчалар билан). Расмий нашр. – Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги. – Т.: “Adolat”, 2021. –Б. 5...(208 б)

эркаклар ва аёллар никоҳланиш ҳуқуқини амалга оширишни тартибга солувчи миллий қонун ҳужжатларига мувофиқ никоҳланиш ва оила қуриш ҳуқуқига эгадир”¹. Хоразм вилоятнинг айрим ҳудудлари, хусусан, Боғот, Ҳазорасп ҳамда Шовот туманларида қайнона ва келин ўртасида келиб чиқадиган низо тушунмовчиликлар кўпинча фарзанд кўрилгандан кейин чиқади. Тадқиқотлар натижаларига кўра, воҳада оилада 23% келин келишмовчиликлар шу хонадонда яшовчи овсинларнинг ўртасидаги зиддиятлар, яъни фарзандлар ораси, қайнонанинг бир келин томон бўлиши ёки неvara ажратиши натижасида келиб чиқади. Никоҳнинг 1-йилдан 5-йилга қадар бўлган даврда келинлар 2–3 фарзандли бўлади. Хоразмлик ўзбек оилаларида турмуш кечираётган 30 нафар келиннинг турмуши ўрганилиб чиқилганда шундан 27 таси қайнона билан бўлган ички низолар ҳақида фикр билдирдилар .Бунинг асосий сабаби, келинларнинг фарзандли бўлганларидан кейин шу хонадоннинг тенг ҳуқуқли эканлигини кўрсатиш мақсадида ўзларини эркин тутишлари, оиланинг ижтимоий, иқтисодий ва маънавий масалаларига аралашувлари, иккинчидан эса, келин ўзининг нуфузини, кадрини сақлаш учун бўлган хатти-ҳаракатлардир .“Сиз қайнонани билан яшашни хоҳлайсизми ёки алоҳида яшашними?” – деб савол берилганда турмуш муддатида 1-5 йилгача бўлган келинларнинг ҳар 5 нафаридан 2 таси, 5 йилдан 30 йилгача муддатдаги келинлардан ярмиси алоҳида яшашни маъқул кўришади. Хоразм воҳаси оилаларнинг 15% келин қайнонани ўзига сирдош деб билади, ўзларини шу хонадон соҳибасидан олган тарбияларига чексиз миннатдорчилик билдиришади. Табиийки, биринчи ёки иккинчи келиндан кўпроқ меҳр-оқибат кўрган қайнона, ўша келинга ўзгача илиқ муносабатда бўлади. Агар қайнона ҳарактерида турли салбий иллатлар устун бўлиб, худди шундай табиатли келин тушган бўлса, у олдин бирга яшаб келаётган ижобий хислатли келинга нисбатан кейинги келин билан “тил бириктириб”, унга қарши кураш

¹ Инсон ҳуқуқлари ва асосий эркинликларини ҳимоя қилиш тўғрисидаги Европа Конвенцияси. Рим. 1950 йил 4 ноябрда қабул қилинган. [https://nrm.uz/contentf?doc=371778_inson_huquqlari_va_asosiy_erkinliklarini_himoya_qilish_to%E2%80%98g%E2%80%98risidagi_konvenciya_\(rim_1950_yil_4_noyabr\)&products=1_vse_zakonodatelstvo_uzbekistana](https://nrm.uz/contentf?doc=371778_inson_huquqlari_va_asosiy_erkinliklarini_himoya_qilish_to%E2%80%98g%E2%80%98risidagi_konvenciya_(rim_1950_yil_4_noyabr)&products=1_vse_zakonodatelstvo_uzbekistana).

бошланади. Бундай ҳоллар баъзан жанжалларга ҳам сабаб бўлади. Бу табиий ҳолат.

3.Хулоса

Мустақил Давлатлар Ҳамдўстлигининг Инсон ҳуқуқлари ва эркинликлари тўғрисидаги Конвенцияси юқорида кўрсатилган қоидадан ташқари, никоҳ никоҳланувчиларнинг фақат эркин ва тўлиқ розилиги билангина тузилиши мумкинлигини тартибга солади. Жамиятнинг асосий ячейкаси бўлган оилани тўлиқ ривожлантириш учун зарур шароитларни таъминлаш мақсадида Конвенция унга аъзо давлатлар зиммасига ижтимоий ва оилавий нафақалар, солиқ имтиёзлари, оилани турар жой билан таъминлаш, янги турмуш қурганлар учун нафақалар бериш каби ҳамда бошқа зарур воситалар билан оилавий ҳаётни иқтисодий, ҳуқуқий ва ижтимоий жиҳатдан ҳимоя қилишга кўмаклашиш мажбуриятини юклайди. Инсон ҳуқуқлари Умумжаҳон декларацияси эркаклар ва аёллар никоҳланишида, никоҳ даврида ва уни бекор қилинганда бир хил ҳуқуқлардан фойдаланишларини эълон қилиб, бу билан ажрашиш ҳуқуқини тан олади. Чунончи Европа Конвенциясининг 7-баённомасига ажрашиш ҳуқуқини киритишга бўлган уринишлар эса муваффақият билан яқунланмади. 1979 йил 18 декабрда БМТ Бош Ассамблеясининг Хотин-қизларга нисбатан камситишларнинг барча шакллариغا барҳам бериш тўғрисидаги конвенцияни қабул қилиши дунё хотин-қизларининг ҳуқуқларини кенгайтириш ва ҳимоя қилиш борасидаги халқаро саъй-ҳаракатлари декадасининг энг юқори нуқтаси бўлди¹. У БМТнинг хотин-қизларнинг аҳволини яхшилашга доир сиёсий тавсияларни кўриб чиқиш ва ишлаб чиқиш юзасидан 1947 йилда ташкил этилган органи – хотин-қизларнинг аҳволи бўйича БМТ комиссияси томонидан амалга оширилган ташаббусларнинг самараси бўлди. Оилани асосини никоҳ ташкил этади. Шунинг учун никоҳ масаласига ўта масъулият билан қараш жоиз. Қолаверса, никоҳ оила асоси бўлганлиги учун унинг тўғри ҳал қилиниши давлат учун ҳам,

¹ 1979 йил 18 декабрда БМТ Бош Ассамблеясининг Хотин-қизларга нисбатан камситишларнинг барча шакллариغا барҳам бериш тўғрисидаги конвенция//Lex.uz

жамият учун ҳам катта аҳамиятга эгадир¹. Оила кодексининг 13-моддаси мазмунидан келиб чиқиб, фақат ФХДЁ органларида тузилган никоҳгина қонуний ҳисобланади ва у эр-хотин, фарзандлар учун ҳуқуқ ва бурчлар келтириб чиқаради. Демак, қонунда кўрсатилган тартибда расмийлаштирилган никоҳгина оила вужудга келишига бирдан-бир асос бўла олади. Никоҳнинг тузилиши оилавий муносабатларнинг бошланишидан далолат беради ва унинг ҳуқуқий асосланишига хизмат қилади. Бунга оилани ҳуқуқий тартибга солишга ўзига хос ёзилган ва ёзилмаган қоидалар борки бу Ўзбекистонинг барча ҳудудлари учун ҳам хосдир. Шу жумладан Хоразм воҳаси учун ҳам. Бундан ташқари, оила-никоҳ масалалари Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 2011 йил 20 июлдаги “Судлар томонидан никоҳдан ажратишга оид ишлар бўйича қонунчиликни қўллаш амалиёти тартиби тўғрисида”ги 06-сонли Қарорида ҳам кўрсатилган. Унга кўра, Оила кодексининг 37-моддасига мувофиқ, никоҳ эр-хотиндан бирининг вафоти ёки улардан бири суд томонидан вафот этган деб эълон қилиниши оқибатида тугаши, эр ва хотин ҳаётлигида никоҳ улардан бири ёки ҳар иккаласининг аризасига кўра никоҳдан ажратиш йўли билан тугатилиши мумкинлиги, зарур ҳолларда, агар буни муомалага лаёқатсиз эр ёки хотин манфаатлари ҳимояси тақозо этса, никоҳдан ажратиш тўғрисидаги ариза унинг васийси томонидан берилиши мумкинлигини кўрсатади². Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.Мирзиёевнинг “Хотин-қизларни қўллаб-қувватлаш ва оила институтини мустаҳкамлаш соҳасидаги фаолиятни тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Фармони билан миллий ҳамда маънавий кадриятларимиз асосида ушбу соҳада йиллар давомида тўпланиб қолган, эътибордан четда қолиб келган муаммолар ечими юзасидан тегишли давлат органлари ҳамда жамоат ташкилотлари олдида энг муҳим ва долзарб вазифалар қўйилди. Мазкур Фармонга биноан, Вазирлар Маҳкамаси ҳузурида “Оила” илмий-амалий тадқиқот маркази оила институти соҳасида ягона давлат сиёсатини юритувчи тизим сифатида ташкил этилди.

¹ Восиқова М. С. Оила ва қонун....

² Ўзбекистон Республикасининг Оила кодекси.... – Б.18.

Марказнинг асосий вазифаси давлат ва жамоат ташкилотлари, парламент, сиёсий партиялар, оммавий ахборот воситалари ҳамда фуқаролик жамиятининг бошқа институтларини Ўзбекистон оилаларини мустаҳкамлаш ғояси атрофида бирлаштириш, бу борадаги ишларни мувофиқлаштириб бориш, мамлакатда фақат соғлом оила – соғлом жамият устунни бўла олишини аҳоли онгига сингдириш, илмий-инновацион тадқиқотларни амалга ошириш орқали оила институтини мустаҳкамлаш этиб белгилангани мамлакатимизда бу борада мутлақо янги босқичдаги саъй-ҳаракатлар бошланганидан далолат беради.¹

ФЙДАЛАНГАН АДАБИЁТЛАР РУЙХАТИ

1. Ўзбекистон Республикаси Оила ва Меҳнат Кодексларининг гендер экспертизаси. – Тошкент, 2 Ўзбекистон Республикаси Оила ва Меҳнат Кодексларининг гендер экспертизаси... –Б.70.
- 2.Ўзбекистон Республикаси конституцияси... – Б.;
3. Ўзбекистон Республикасининг Оила кодексига шарҳлар. –Т.: Адолат, 2000.008. – Б.12.
4. 28.08.2019йилдаги ЎРҚ-558-сон Қонуни Батафсилқаранг: https://www.norma.uz/qonunchilikda_yangi/aellar_uchun_nikoh_eshi_bir_yilga_oshirildi
5. Ўзбекистон Республикасининг Оила кодекси (2021 йил 1 мартгача бўлган ўзгартириш ва қўшимчалар билан). Расмий нашр. – ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги. – Т.:”Adolat”, 2021. –Б. 5...(208 б)
6. Инсон ҳуқуқлари ва асосий эркинликларини ҳимоя қилиш тўғрисидаги Европа Конвенцияси. Рим. 1950 йил 4 ноябрда қабул қилинган. [./https://nrm.uz/contentf?doc=371778_inson_huquqlari_va_asosiy_erkinliklarini_himoya_qilish_to%E2%80%98g%E2%80%98risidagi_konvenciya_\(rim_1950_yil_4_noyabr\)&products=1_vse_zakonodatelstvo_uzbekistana.](https://nrm.uz/contentf?doc=371778_inson_huquqlari_va_asosiy_erkinliklarini_himoya_qilish_to%E2%80%98g%E2%80%98risidagi_konvenciya_(rim_1950_yil_4_noyabr)&products=1_vse_zakonodatelstvo_uzbekistana)
7. Ўзбекистон Республикасининг Оила кодекси.... – Б.18.

¹ Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.Мирзиёевнинг 02.02.2018 йилдаги ПФ 5325 сон “Хотин-қизларни қўллаб-қувватлаш ва оила институтини мустаҳкамлаш соҳасидаги фаолиятни тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Фармони. Lex

BOLALARDA DUDUQLANISHNING KELIB CHIQUISH SABABLARI

Rimbayeva Ozoda Bazarbayevna

NukusDPI 3-kurs talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada bolalarda duduqlanish nutq nuqsonining kelib chiqish sabablari, ularning oldini olish chora-tadbirlari hamda davolash ishlari haqida ma'lumot berildi.

Kalit so'zlar: duduqlanish, logoped, psixolog, nerv sistemasi, massaj.

Abstract: This article provides information on the causes of stuttering in preschool children, prevention measures, and treatment.

Key words: stuttering, speech therapist, psychologist, nervous system, massage.

Аннотация: В данной статье представлена информация о причинах, мерах профилактики и лечения заикания у детей дошкольного возраста.

Ключевые слова: заикание, логопед, психолог, нервная система, массаж.

Duduqlanish- til, jag' va yuz muskullaridagi tortishishlar natijasida ya'ni ularning erkin harakat qila olmasligi oqibatida paydo bo'luvchi nutq nuqsoni. Duduqlanishda nutq sur'at- ohangining buzilishi kuzatiladi. Bu kasallik tug'ma bo'lmasdan, balki duduqlanishga moyilligi bo'lgan bolalarda hayoti davomida paydo bo'lishi yoki bolaga kuchli psixologik ta'sir, markaziy nutq sistemasining jarohatlanishi hamda artikulyatsion apparatning shikastlanishi oqibatida kelib chiqadi.

Duduqlanishni uzoq yillar tadqiq etgan olimlar hamda mutaxassizlar, uning nerv sistemasini bilan tig'iz aloqadorligini isbotlashgan. Bu nutq nuqsoning o'rganilish tarixiga e'tibor qaratadigan bo'lsak, duduqlanishni o'rganish ishlari miloddan avvalgi

asrlardayoq boshlangan. Qadimgi yunon faylasufi Gippokrat duduqlanish bosh miyada namlikning yetishmovchiligi oqibatida kelib chiqadi deb hisoblagan bo'lsa, Aristotel esa artikulyatsion apparat qismlarining o'zaro noto'g'ri munosabati natijasida kelib chiqadi degan fikrlarni aytib o'tgan.

XX asr tadqiqotlariga keladigan bo'lsak duduqlanish nutq sohasidagi funksional buzilish natijasi, nutq nevrozi deb fikr bildirilgan. Yana boshqa olimlarga diqqat qaratsak ular duduqlanishga nisbatan nutq apparatidagi g'ayriixtiyoriy harakatda ifodalanadigan sof ruhiy kasallik deya o'z munosabatlarini bildirishgan. Ushbu nutq nuqsonini o'rganish jarayonida turli olimlar o'zlarining turlicha fikrlarini bayon etgan. Duduqlanish bugungi kunda ham o'rganilayotgan nuqt nuqsoni bo'lib bu borada ko'plab mutaxassislar o'z ilmiy ishlarini olib bormoqdalar.

Duduqlanishning ikki xil sababi bo'lib ular: turtki bo'luvchi va provokatsiyalovchi. Duduqlanishning kelib chiqishiga turtki bo'luvchi sabablardan quyidagilarni ajratib o'tish lozim:

- Irsiy moyillik;
- Ensefolopatik oqibatlarga olib keladigan kasalliklar;
- Bachadon ichida, tug'ilish davomidagi jarohatlar;
- Asab tizimining ortiqcha ishlashi va charchashi;

Duduqlanish paydo bo'lishiga yordam beradigan shart-sharoitlar:

- Motorika rivojlanishi va ritm hissining buzilishi;
- Emotsional rivojlanishning yetishmasligi;
- Atrofdagilar bilan munosabatlarning anormalligi sababli reaktivlikning oshishi;
- Yashirin ruhiy kasalliklar;

Yuqorida keltirilgan shartlarning aalli bittasi mavjudligi asab buzilishi uchun yetarli bo'ladi va natijada duduqlanish kelib chiqadi.

Duduqlanish rivojlanishining provokatsiyalovchi sabablari: juchli ruhiy travma (qo'rquv); oilada ikki yoki undan ortiq tilda so'zlashish; taxilaliya (tez gapirish).

Endi yuqorida keltirilgan sabbalardan bir nechtasining izohiga to'xtalib o'taylik:

Duduqlanishga irsiy moyilligi bo'lgan bolalar. Ota-onaning nevropatik kasallanishi (markaziy nerv sistemasining faoliyatini bo'shashtiruvchi yoki izdan chiqaruvchi nerv kasalliklari, yuqumli va jismoniy kasalliklar).

Konstitutsional moyillik- vegetative nerv sistemasining kasallanishi va oliy nerv faoliyatining juda ham nozikligi, uning ruhiy shikastlanishga alohida duchor bo'lishi;

Nasliy buzilish-duduqlanish nutq apparatining tug'ma zaifligi asosida rivjlanadi, u avloddan-avlodga retsessiv alomat tarzida o'tib borishi mumkin. Agar tashqi muhit duduqlanishga salbiy ta'sir ko'rsatsa, ekzogen omillarning ta'sirini e'tiborga olish lozim.

Bosh miyaning turli davrlardagi rivojlanishida, ko'plab salbiy omillar ta'sirida shikastlanishi: ona qornidagi va tug'ma jarohatlanish, asfiksiya: postnatal-yuqumli kasalliklar, turli xil bolalar kasalliklaridagi jarohatli va trofik-almashinuv buzilishlar.

Sanab o'tilgan jismoniy hamda ruhiy sohalarda turli xil patologik o'zgarishlarni keltirib chiqaradi va natijada duduqlanishning rivojlanishiga o'z ta'sirini ko'rsatadi.

Bugungi kunga kelib jamiyatimizda duduqlanuvchi bolalar sonini kamaytirish uchun biz uni keltirib chiqaruvchi sabablar oldini olishimiz lozim. Biz bolalarning nutq funksional sistemasining samarali rivojlanish davri hamda shaxsining shakllanish davri bo'lgan 2-4 yosh oralig'ida bola nutqiga, uning ruhiyatiga e'tiborli bo'lishimiz, unga kuchli psixik ta'sir qiluvchi narsalardan (qo'rqinchli film, jangari o'yinlar) uzoq tutishimiz muhim ahamiyat kasb etadi. Bolaga baqirish, uni qo'rqitish, uni jazolash bola nerv tizimida kuchli qo'zg'alish yoki tormozlanishga olib keladi, natijada bola nutq organlari muskullarida tortishuvlar kuzatilib bola duduqlanadigan bo'lib oladi. Mana shunday vaziyatlar oldini oladigan bo'lsak, bola hayotining keying o'n yilligida (4 yoshdan 14 yoshgacha) duduqlanishga moyillik birmuncha pasayib birinchi uch yildagicha bo'ladi.

Duduqlanuvchi bolalarni davolash ishlari eng avvalo ularning kun tartibini tuzishdan boshlanadi. Ya'ni bunda bolaning ovqatlanish ratsioni, uxlash, dam olish, o'yin, o'qish vaqtlari aniq tartibda belgilab olinadi. Albatta bular orasida mashg'ulotlar uchun ham kerakli vaqt ajratiladi. Duduqlanuvchi bola tinch shu bilan

birgalikda jo‘shqin muhitda bo‘lishi zarur. Uning diqqat-e’tibori o‘z nuqsoniga emas balki turli o‘yinlarga, mashg‘ulotlarga, jismoniy mashq hamda didktik o‘yinlarga qaratilishi muhim.

Duduqlanuvchi bola kun tartibiga chiniqtiruvchi tadbirlar ham kiritiladi. Kundalik sayrlar, ochiq havodagi o‘yinlar, sport mashg‘ulotlari asab sistemasini mustahkamlaydi, ko‘tarinki ruhni yaratadi, havo vannalari yurak-qon tomir sistemalariga ham faol ta’sir ko‘rsatadi, uning ishlashini mo‘tadillashtiradi. Duduqlanuvchi bolalarni korreksiyalashda nafas olish tizimini to‘g‘irlash ishning asosi hisoblanadi.

Nafas mashqlari bilan birgalikda bolaning bosh, yuz, qo‘l, ko‘krak hamda umurtqa pog‘onasi bo‘ylab joylashgan faol biologik nuqtalarni hamda nutq hosil bo‘lishida ishtirok etuvchi har bir a’zoni massaj qilish ham samarali natija beradi.

Har qanday holatda ham mutaxassis bilan birgalikda, doimiy reja asosida olib borilgan ishlar bola nuqsonini korreksiyalashda yutuqqa erishishning asosidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

- ❖ M.Ayupova “Logopediya” Toshkent-2019
- ❖ P.Po‘latova “Maxsus pedagogika” Toshkent-2014
- ❖ M.R.Po‘latxo‘jayeva “Defektologiyaning klinik asoslari” Toshkent-2013
- ❖ @mymedic.uz internet sayti
- ❖ @Avitsenna.uz internet sayti

HUDUDLARNING BARQAROR IQTISODIY O‘SISHIDA NOQISHLOQ XO‘JALIK FAOLIYATLARINING AHAMIYATI VA UNDA QISHLOQ TURIZMINING O‘RNI

Usmonov Sardor

Samarqand Agroinnovatsiyalar va tadqiqotlar instituti talabasi

Email: usmonovsardor571@gmail.com

Toshtemirova Iroda Ziyodullo qizi

Samarqand Agroinnovatsiyalar va tadqiqotlar instituti talabasi

Email: Toshtemirovairoda527@gmail.com

***Annotatsiya.** Mamlakatimizning turli mintaqalari o‘zlarining iqtisodiy xususiyatidan va moddiy ma‘naviy resurslaridan kelib chiqib turli ishlab chiqarish yoki xizmat ko‘rsatish sohasi uchun qulay bo‘lgan hududlarga ixtisoslashuvi mazkur sohalarda rivojlanish imkoniyatlariga keng qulayliklar taqdim etadi. Respublikamizning qishloq hududlari ham ayni xususiyatlarga ko‘ra bir biridan farq qiladi. Bunday imkoniyatlardan unumli foydalanish zamonaviy iqtisodiyotning muhim omili bo‘lib hisoblanadi. Mazkur maqola qishloq hududlarida mavjud bo‘lgan yoki tavsiya etiladigan noqishloq xo‘jaligi faoliyatlarining ayrim turlarini hamda ularga mavjud imkoniyatlarni o‘rganish asosida ilmiy ahamiyat kasb etadi. Tadqiqot natijasida bildirilgan amaliy hamda nazariy xulosa va takliflarni mamlakatimizda ushbu sohada olib borayotgan yo‘nalishlar bilan birgalikda nazariy ishlarni o‘rganish natijasida shakllantirildi.*

***Kalit so‘zlar:** valyuta oqimi, noqishloq xo‘jalik faoliyatlari, iqtisodiy tarmoq, qishloq turizmi, aholi bandligi.*

Kirish. Qishloq hududlari har bir mamalakatning o'ziga xos tabiiy ishlab chiqarish hamda hayot kechirish maskani bo'lib hisoblanadi. Bugungi kunda mamlakatimizning oziq-ovqat mahsulotlari yetishtirish bilan shug'ullanuvchi xo'jalik subyektlari qishloq hududlarining asosiy daromad manbayi bo'lib kelmoqda. Shahar hamda unga tutash hududlarda ishlab chiqarish korxonalarini qishloq hududlarga nisbatan ko'proq joylashgan. Buning sababi shahar maqomi bilan bog'liq bo'lsa, qishloq hududlarida yetishtiriladigan mahsulotlar ham ayni maskanlarda qayta ishlanib iste'molga tayyor holga keltirilib yoki ichki bozorga taqdim etiladi yoki boshqa mamalakatlarga sotish maqsadida chiqariladi. Bu bilan esa hududlarda bandlik bilan bog'liq bo'lgan masalalarga yechim topilmoqda. Ammo mamlakatimiz aholisi yiliga o'rtacha 2 foiz miqdorda ko'payib, shu bilan birgalikda, inson uchun kerak bo'ladigan hayotiy manbalarni ham oshirib borish zamonaviy dunyo iqtisodining asosiy mavzusi bo'lib qoladi.

Umuman olganda, har bir mintaqa qaysidir faoliyat bilan shug'ullanish uchun qisman bo'lsada resurslarga ega. Ularning mavjud yoki yo'qligi birlamchi omil deya e'tirof etiladigan bo'lsa, ulardan foydalanish darajasi esa ikkilamchi sifatida o'rganiladi. Biron hududning mavjud resurslari mazkur mintaqada o'ziga xos ahamiyat kasb etganligi bilan ikkilamchi ma'noda undan foydalanish darajasi past yoki foydalanilmasa, birlamchi omil ham o'z ahamiyatini yo'qotib borishi mumkin. Bugungi kunda zamonaviy ishlab chiqarish hamda xizmat ko'ratishga oid bo'lgan yangi turdagi ish va xizmatlarning yaratilishi va joriy etilishi yuqorida keltirib o'tilgan ish bilan bandlik va daromad manbayi tushunchalarini mutlaqo oqlaydi. O'zbekiston Respublikasi o'zining joylashuv o'ri hamda geografik xususiyatlari jihatidan o'ziga xos mintaqada joylashgan. Mazkur mintaqada o'z ichiga turli xildagi imkoniyatlarni oladi hamda turli xilda namoyon bo'lish sifatiga egadir. Bugungi kunda qishloq hududlarining aholisi Respublika aholisi ulushida 49 foizni egallaydi, mana shu birgina omil ham hududlar nuqtayi nazaridan qishloq hududlarida yashovchi aholi farovonligi hamda daromad manbayining davomiyligini ta'minlash yuzasidan zarur ish va dastur loyihalarni qo'llashni talab etmoqda. Shahar hamda

qishloq hududlaridagi migrant aholining tarkibi o'rganilganda ikkinchi toifaning ko'proq migrantlikka moyilligi mavjudligi aniq bo'ldi. Buning sabablari esa asosan quyidagicha izohlanadi.

Qishloq hududlari bugungi kunda ish o'rni jihatidan qondirilmagan;

Yuqorida aytilganidek, ishlab chiqarish korxonalarining shahar va unga tutash hududlarga yaqin joylashuvi bunday imkoniyatni pasaytiradi. Sababi, korxonalarining asosiy iste'moli hamda eksporti shahar bilan bevosita bog'liq. Qishloq hududlariga bunday imkoniyat beriladigan bo'lsa unga yondosh boshqa muammolar kelib chiqishi mumkin. Birinchi navbatda yo'l, saqlash, yetkazish kabi infratuzilmalar mahsulotning sifatiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Mazkur muammolar esa mahalliy byudjetlarning imkoniyatini oshirishni talab etadi, ammo shuni ta'kidlash kerakki, hududning rivojlanishi uning ijtimoiy ahamiyatini oshiradi hamda foydalanuvchilarga keng imkoniyatlar taqdim etadi. Ya'ni foydalanuvchilar tomonidan tushumlarning oshirilishi kuzatiladi. Hozirda bu muammoning yechimi topilmayotganligi esa qishloq hududlarida yetishtiriladigan mahsulotlarning miqdori ozligi va uning ham ichki iste'moldan oshirish masalasidir. Ichki iste'molda esa narxlar biroz past darajada va undan olinadigan daromadning ham pasayishiga olib kelmoqda. Mahsulotlar miqdorini oshirishga esa ba'zi tabiiy to'siqlar xalaqit qiladi. Masalan, global muammoga aylanib boryotgan suv masalasi fikrimizning ayni isbotidir. Shu qatorda, kadrlar jihatdan ham qishloq hududlari qondirilmagan hisoblanadi. Biron sohada yangilik yoki iqtisodiy o'sishga qaratilgan loyihalarni amalga oshirish uchun, albatta, mutaxassis kadrlar jalb etiladi. Birgina asosiy faoliyat yo'nalishi bo'lgan qishloq xo'jalik mahsulotlari yetishtirishda ham tuproqning xususiyatlari hamda turli kasalliklarga qarshi kurashishda ushbu borada bilimga ega bo'lgan mutaxassis kerak bo'ladi. Bunday muammolarga duch kelgan fermer xo'jaliklari esa o'z vaqtida ko'ra olmagan choralari sababli ko'pgina hollarda zararga ishlashiga olib keladi. Yana bir muhim jihat shundan iboratki, qishloq hududlarining investitsion jozibadorligi mazkur hududlarda yansi sanoat korxonalarining keng tarqalishiga to'sqinlik qiladi. Valyuta oqimi shahar hududlari bilan qamrab olingan bir paytda yetishtiriladigan

yoki tayyorlanadigan qishloq xo'jalik mahsulotlarining asosiy qismini beruvchi qishloq hududlari bunday iqtisodiy zanjirdan chetda qolmoqda.

Material va metodlar. Yuqorida sanab o'tilgan omillarning muqobil yechimlari bilan ishlash zamonaviy iqtisodning bosh mavzusi bo'lmasada, bugungi kunda mamlakatimiz ijtimoiy hayotining zarurati bo'lib qolmoqda. Qishloq hududlari resurslar salohiyati jihatidan boshqalaridan ajralib turishi, ma'lum. Ayni omil bizga qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishi bilan bog'liq bo'lmagan qator sohalarda imkoniyat va yuqori foyda olish imkoniyatini keltirib chiqaradi. Yangi mahsulot, ish va xizmatlar ishlab chiqarish xalqaro hamda ichki bozorda turlarning ko'payishi hamda ish o'rinlarining muvozanatlashuvida muhim ahamiyat kasb etadi. Bugungi kunda turli xil an'anaviy ishlab chiqarish usullari qishloq hududlarida saqlanib qolgan bo'lib, ularga misol qilib hunarmandchilikning turlarini hamda shu bilan yaqin bo'lgan boshqa qo'l mehnatini talab etuvchi sohalar yaxshi yo'lga qo'yilgan. Bunda esa, asosan, mahsulotlar sotish uchun mo'ljallanadi, ammo, buni reklama qilib ham yoki ko'rgazma qilib ham daromad topish mumkin. Bu ham, albatta, noqishloq xo'jaligi faoliyati bo'lib hisoblanadi.

Qishloq hududlarida mavjud sohalardan tashqari ham, deylik shahar iqtisodiy zonalariga mansub ishlab chiqarishni qishloq hududlarida qismini tashkil etishi mumkin. Birgina misol qilib shuni aytish mumkinki, o'rganilgan hisob kitob natijalariga ko'ra, o'rtacha daromad topish ko'rsatkichi shahar hududlarida yuqori bo'lsa, qishloq hududlarida aksincha natijani beradi. Ammo ushbu o'rinda tushunish kerak bo'lgan tushuncha, aslida bu emas, balki, bu farq o'rtacha sarf-xarajatlarda namoyon bo'ladi. Bu omilni iqtisodiy jihatdan baholaganda esa, ishchi kuchiga va mehnatga haq to'lashda ham bir muncha pastki narxlar taklif qilinishi mumkin. Bu esa ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytirishi bilan bir qatorda, mahsulot yoki xizmatning shahar bozorlariga kirish narxlari bo'yicha raqobatbardoshligini ta'minlaydi.

O'rganishlar natijasida aniq bo'lib boradiki, qishloq hududlarining geografik joylashuvi hamda iqlim xususiyatlari, shuningdek, etnik-tarixiy kelib chiqishi bu

hududlarda qishloq xo'jaligi bilan bevosita bog'liq bo'lmagan yana bir tarmoqning yo'lga qo'yilishi va rivojlanib borishi uchun tabiiy omil bo'lib hisoblanadi. Bu faoliyat yo'nalishi qishloq turizmidir. Shunday alohida sohalardan biri bo'lib qishloq turizmi hisoblanadi. Turizmning ushbu faoliyat sohasi ham keng tushuncha bo'lib, unda, asosan, ko'plab mamlakatlarda mavjud bo'lgan tabiiy resurs zaxiralardan faol foydalangan holda, turli dasturlar amalga oshiriladi. Qishloq turizmi – tashrif buyuruvchilarning qishloq hududlarida dam olishi, aholi turmush tarzi bilan tanishishi, boy madaniyat ko'rinishlari hamda qishloq xo'jaligi bilan bog'liq sohalarning ishtirokchisi bo'lishga imkon berishi bilan birgalikda, sof, tabiiy mahsulotlardan ham iste'mol qilishni taqdim eta oladigan sayohat hisoblanadi. Dunyo mamlakatlarida rivojlangan shaharlashuv jarayoni kuzatilyotgan bir sharoitda insonlarning qishloq hududlarida dam olib, hordiq chiqarishiga bo'lgan ehtiyoji ham ortib bormoqda. Qishloq turizmi ham qishloq hududlarining barqaror rivojlanishi uchun samarali yo'l hisoblanadi.

Bundan tashqari qishloq turizmi quyidagilarda ahamiyatli hisoblanadi:

- sayyohlarga mahalliy aholining milliy an'analariga hurmatni rag'batlantirish;
- aholining madaniy-ma'rifiy darajasini oshirish;
- mahalliy hunarmandchilikni rivojlantirish;
- ekologik toza mahsulotlar ishlab chiqarishni kengaytirish;
- tabiiy resurslarni saqlash;
- turizm xizmati bilan bog'liq yangi kasblarni o'zlashtirish;
- yirik sayyohlik markazlariga yukni kamaytirish imkonini beradi.

Samarali mehnat uchun zarur sharoitlar, munosib ish haqi, zamonaviy uy-joylar, sifatli ta'lim va tibbiy yordam, dam olish va hordiq chiqarish uchun keng imkoniyatlar yaratish bularning barchasi iqtisodiy sohadagi islohotlarimiz mohiyati va mazmunini belgilab beradigan muhim omillardir.

2017-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasida mehnat bozori talablariga asosan, professional kadrlarni qayta tayyorlash yuzasidan qisqa muddatli trening va o'quv

kurslarini o'tkazish bo'yicha nodavlat ta'lim muassasalari faoliyatini rag'batlantirish, nodavlat ta'lim muassasalari faoliyatini litsenziyalash tartibini soddalashtirish, davlat akkreditatsiyasiga ega bo'lgan nodavlat ta'lim muassasalari uchun davlat namunasidagi hujjatlarni berish bo'yicha mavjud cheklovlarni bartaraf etish nazarda tutilgan. Buning natijasida aholi tomorqasidan foydalanish samaradorligi oshadi, ishlab chiqariladigan sifatli qishloq xo'jaligi mahsulotlari hajmi ko'payadi.

Harakatlar strategiyasida olis va tog'li hududlarda turizm va ekoturizmni tashkil etish, dorivor o'simliklarni etishtirish, yig'ish va qadoqlash bo'yicha dasturlar ishlab chiqish kuzda tutilgan. Bunda, tog' oldi hududlaridagi qishloqlarda 10-15 ta xonadonlarda sayyoxlarga xizmat ko'rsatish uylari tashkil etilib, ya'ni uyning bitta yoki ikkita xonasi devorlari so'zana, adras bilan bezatilib, ko'rpacha to'shalib, xontaxta qo'yilib, hojatxona va oshxonaning sanitar holatlari tartibga keltirilib, chet ellik sayyoxdarga tabiiy manzaralarni ko'rsatish bilan birga non yopish, milliy taomlarni tayyorlash, milliy urf-odatlar bilan tanishtirish kabi xizmatlar ko'rsatilishi rejalashtirilgan.

Xulosa. Respublikamizda agroturizm va qishloq turizmini tashkil etish orqali qishloqda yangi ishchi o'rinlari yaratiladi; ekologik toza mahsulot ishlab chiqarishga harakat qilinadi; qishloqqa pul mablag'lari, shu bilan birga xorijiy valyuta oqib kirishi ortadi; qishloqning farovonligi oshadi; qishloqda zamonaviy ijtimoiy maishiy infrastruktura yaxshilanadi va yangilari yaratiladi; yangi servis xizmat bilan bog'liq bo'lgan kasblar hosil bo'ladi; hunarmandchilik rivojlanadi. Agroturizm va qishloq turizmining mavsumiy xarakterga ega ekanligi, yaratilayotgan turxizmatlar va agroturmahsulotlarning import mahsulotlar bilan raqobatlasha olish qobiliyati, yuqori malakali kadrlar yetishmasligi, hududlardagi madaniy muhitga zarar yetkazilishi mumkinligi uning bir maromda o'sishiga va rivojlanishiga salbiy ta'sir qilishi mumkin. Shu bois, mamlakatimizda agroturizm va qishloq turizmini rivojlantirish uchun quyidagi chora-tadbirlarni amalga oshirish zarur: Birinchidan, agroturistik xizmatlarga bo'lgan talabni o'rganish va turistlar qanday dam olish joylarini afzal ko'radi. Masalan, xorijiy tadqiqotchilarning natijasiga ko'ra, agroturizm va qishloq

turizmining ekoturizm va etnoturizm ko‘rinishi bilan qiziqishgan. Agroturistik xizmatlarni sotib oluvchilarni o‘rganish va agroturistik xizmatlarga qanday narx belgilash zarurligi. Bozorni o‘rganish agroturistik mahsulotlar harakatini aniqlash. Ikkinchidan, agroturizm va qishloq turizmi bilan shug‘ullanmoqchi bo‘lgan oilaviy tadbirkorlar va fermer xo‘jaliklarining zarur bo‘lgan moddiy-texnik bazasi o‘rganiladi. Qishloqning infratuzilmasi o‘rganiladi va kamchiliklar bartaraf etiladi. Bundan tashqari mehnatga layoqatli aholining bandligini ta‘minlash, ish o‘rinlarini yaratish, boy urf-odat va an‘analarni saqlab qolish, o‘ziga xos yashash tarzini qo‘llab-quvvatlash, qishloq hududlarining ijtimoiy-maishiy infratuzilmasini yaxshilash, sifatli xizmatlarni to‘g‘ri tashkil etish, daromadlarni muqobillashtirish uchun ham muqobil yechim hisoblanadi. Shuningdek, qishloq turizmi yangi xizmat turlarini yaratishda hamda insonlarning ma‘naviy dunyoqarashini shakllantirishda, ularda ekologik hamda turistik madaniyat kabi g‘oyalarni targ‘ib etishda samarali yo‘l hisoblanadi. Bu jihatlarda barqaror rivojlanishga erishish uchun ham xalqaro tajribalardan unumli foydalanish ijobiy natijalarga olib keladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 30.04.2022-yilda “Ichki turizm xizmatlarini diversifikatsiya qilishga oid qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi Qarori www.lex.uz
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 7 fevraldagi PQ-3514-son «Ichki turizmni jadal rivojlantirishni ta‘minlash chora-tadbirlari to‘g‘risida»gi Qarori. www.lex.uz
3. Amriddinova R., Islomov S. Qishloq turizmi hamda agroturizm va qishloq turizmini rivojlantirishda investitsiyalarning ahamiyati. Builders of The Future. 5-9 p. <https://doi.org/10.37547/builders-v2-i2-2>
4. Tojiyeva Z.N., Ibragimov L.Z., Sabirova M.Sh. Territorial characteristics of social and environmental problems in the location of the population of Uzbekistan.

Актуальные проблемы экологии и природопользования. Международной научно-практической конференции. Москва, 2021. 127-135 p.

5. Usmanov M., Lutfullo Ibragimov L., & Baratova G. (2021). Hududlarda turizmi innovatsion rivojlantirishda klasterlarning ahamiyati. *Science and Education*, 2(10), 696–706. Retrieved from <https://openscience.uz/index.php/sciedu/article/view/1953>

6. Ibragimov, L. Z., Ubaydullayev, D. K. U., & Musayev, B. M. (2021). Opportunities And Prospects For Tourism Development In Jizzakh Region. *The American Journal of Interdisciplinary Innovations and Research*, 3(02), 33–37. <https://doi.org/10.37547/tajir/Volume03Issue02-07>

7. Khamid Khudaybergenovich ABDURAMANOV & Lutfullo Ziyadullaevich IBRAGIMOV, 2015. “Regional Characteristics Of Demographic Development In The Republic Of Uzbekistan”, SEA - Practical Application of Science, Romanian Foundation for Business Intelligence, Editorial Department, issue 7, pages 363-368, April.

8. Usmanov M.R. Turizm geografiyasi: o‘quv qo‘llanma. — Samarqand, «SamDU», 2020. 52-53-betlar

9. Conferences, J. &. (2023, March 1). Importance of Rural Tourism Development in Uzbekistan. <https://doi.org/10.17605/OSF.IO/64ZYD>

10. Usmonov S. O ‘zbekistonda qishloq turizmini rivojlantirishning ahamiyati //international conferences. – 2023. – T. 1. – №. 2. – C. 832-837.

11. Lutfullo I., Sardor U. International journal on economics, finance and sustainable development. – 2023.

12. Usmonov S. O ‘zbekistonda qishloq turizmini rivojlantirishda xalqaro tajribalardan foydalanish //Academic research in educational sciences. – 2023. – T. 4. – №. SamTSAU Conference 1. – C. 305-311.

МЕЖЛИЧНОСТНОЕ ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ ШКОЛЬНИКОВ В УСЛОВИЯХ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБУЧЕНИЯ

Римбаева Озода Базарбаевна. (студентка)

Нукусский государственный педагогический институт имени Ажинияза,
г. Нукус, Узбекистан

Современное общество с постоянно усиливающимся многообразием межличностных коммуникаций и конкуренцией требует, от молодых людей развитых коммуникативных способностей, проявления социальной активности, ориентированности на успешную социальную интеграцию и адаптацию

Формирование личности постоянно происходит в определенных социальных условиях. Поскольку успешность процесса социализации личности во многом определяется эффективностью ее коммуникаций в социуме, поэтому перед психологической наукой стоит важная задача – учет актуальных на данном этапе развития государства особенностей организации образовательного процесса в условиях инклюзивного обучения. Социальная трансформация затрагивает все стороны жизни общества, что требует новых взглядов на проблему межличностной коммуникации. В последнее время в системе образования уделяется особое внимание формированию новой философии государственной политики совместного обучения здоровых детей и детей с особыми образовательными потребностями, то есть внедрению инклюзивного обучения. Однако следует отметить, что одной из основных проблем в этой сфере является неподготовленность общества к восприятию детей с особыми образовательными потребностями [1]. Данная тенденция подтверждает необходимость разработки новейших подходов к формированию такого личностного качества учащихся как коммуникативная толерантность. Именно уровень терпимости сегодня является важным критерием

определения цивилизованности общества и играет ведущую роль в становлении государственности.

Термин «коммуникация» был введен в научное обращение в начале прошлого века, а ранее проблема коммуникации рассматривалась исключительно как проблема человеческого общения. Термин «коммуникация» в широком толковании означает общение. В узком понимании межличностная коммуникация является сложным процессом, в ходе которого происходит не только обмен информацией, но и ее формирование, получение, отправка, уточнение, переработка, обсуждение, развитие. Коммуникация - это непрерывный процесс межличностного взаимодействия, который должен обеспечивать достижение партнерской общности, психологическую гармонию при сохранении индивидуальности каждого из партнеров по коммуникации. Ученые выделяют главные потребности, обуславливающие коммуникацию в группах: в помощи, защите, информации, тесном общении и симпатии. Изучение особенностей межличностной коммуникации в старшем школьном возрасте, их значение для развития личности освещается в работах выдающихся ученых: которые утверждают, что большое значение коммуникативных навыков и качеств личности именно для данного возраста основывается на том, что юность является одним из пиков развития потребности в общении. Возраст учащихся - относится к ранней юности и характеризуется целым рядом психологических особенностей. Обратим внимание на то, что связано с общением с окружающими. Отметим, что в связи с усложнением самосознания старшеклассников усложняется отношение к себе и другим, обостряется потребность юношества занять позицию какой-то социальной группы, что объясняется исследователями тем, что в вопросе социальной ситуации развития юность - период стабилизации личности. Именно этот период особенно ответственен и социализационно насыщен.

Старшеклассники профессионально определяются, происходит ли формирование основополагающих мировоззренческих позиций, целостной

системы представлений о собственной личности и обществе, в котором они будут жить и действовать. Особенно обостряются чувства, связанные с осознанием своего "Я", собственного достоинства, потребностью дружить. Фактором формирования личности в этот период является общение со сверстниками и взрослыми. Общение со сверстниками происходит на уровне исповеди. Оно носит личностный характер. Отношения делятся на дружеские и общительные. В этот период растет избирательность, соответственно уменьшается количество друзей. В основе стремления к дружбе лежит потребность в самораскрытии, понимании другого и себя другим. Содержанием такого общения является реальная жизнь: проблемы совместной учебной деятельности, общественная работа, общий досуг, развлечения, спорт. В желании дружить со сверстником проявляется стремление к равноправному общению [2]. Для ранней юности характерна идеализация друзей и самой дружбы. Особенностью дружбы старшеклассников является не только общность интересов, но и единство взглядов, убеждений. Еще более высокие, чем в подростковом возрасте, предъявляются требования друг к другу: друг должен быть искренним, верным, преданным, всегда приходить на помощь. В групповых отношениях исчезает антагонизм статей, расширяются контакты, дружеская приязнь и дружеские отношения между ребятами. Влиятельным классный коллектив, считается в котором проходит значительная часть жизни молодежи, происходит учебная деятельность, возникают различные формы общественных контактов, регулируемых правилами и нормами коллективного сожительства. Формируются разные виды микрогрупп – группы ближайших приятелей, друзей, товарищеские группы, компании.

По сравнению с подростками юноши больше уделяют внимания внутренним качествам друзей: интеллектуальным запросам, мировоззренческим наставлениям, нравственным потребностям и т.п., предъявляют высокие требования к дружбе, что свидетельствует о том, что с развитием сознания и самосознания, целеустремленности у старшеклассников

происходят, закрепляется способность управлять своим поведением и деятельностью с более отдаленными целями. Укрепляются сила воли, выдержка, настойчивость, самоконтроль. Мотивационная база волевых действий обогащается способностью к критическому их анализу, что проявляется в здравомыслии, обдуманности, критичности и самообладании. Уменьшается внушаемость, импульсивность. Происходит формирование самоконтроля, самообязательства. Все большее значение приобретает система убеждений, новых потребностей, интересов и идеалов, определяющих направление жизненной активности, отношения к окружающим, самому себе, общественным обязанностям. Юношеская дружба очень эмоциональна.

Выводы. Необходимость в общении является одной из важнейших социальных потребностей, которая с развитием личности расширяется и углубляется по форме и содержанию. Межличностные отношения, как проявление социальной активности личности, включают в себя возможность выбора различных вариантов поведения, различных способов деятельности, адекватных конкретным общественным отношениям и тем условиям, при которых они реализуются. Итак, акт общения с окружающей средой составляет неотъемлемую часть реализации жизненного пути и освоения жизненной компетентности личности для того, чтобы уметь ориентироваться в собственном социально-психологическом пространстве, времени и внутреннем мире. Практика работы с учениками разных категорий в условиях инклюзивного образования указывает на то, что каждый из них может адаптироваться в обществе, приносить ему пользу и вести полноценную жизнь в кругу ровесников и друзей. Одним из путей достижения такого результата является инклюзивный подход, предполагающий включение в современную систему социальных отношений детей, имеющих нарушение психофизического развития.

Совместное обучение учащихся с особенностями развития наряду со здоровыми сверстниками, не имеющими нарушений в физическом развитии,

является выдающимся этапом социализации всех детейучастников инклюзивного процесса, поскольку именно здесь формируется их мировоззренческая позиция и ценностные ориентиры, закрепляются индивидуальные модели взаимоотношений с другими людьми. Дети, не имеющие нарушений развития, учатся воспринимать различия между людьми как нормальное явление, учатся уважать человеческое достоинство, быть ответственными за других, толерантными, участливыми и внимательными к нуждам окружающих. Дети же с особыми потребностями учатся взаимодействию и конструктивному общению со здоровыми ровесниками.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Бурлачук Л.Ф. Психология жизненных ситуаций. - М., - 1998.
2. Нюттен Ж. Мотивация, действие и перспектива будущего. - М., - 2004.

POLIVINILXLORIDNING TERMİK XOSSALARI VA OLOVBARDOSHLIGINI OSHIRUVCHI BIRIKMALAR TADQIQOTI

**Xudoyberdiyeva Kamola Fazlidin qizi,
Xaydarova Gulrux Sobirjon qizi**

Annotation. *The article presents the importance of polyvinyl chloride in the world market today, its achievements and disadvantages, ways to eliminate shortcomings, plasticizers, stabilizers and antipyres that are added to expand the field of use, their study, advantages and disadvantages.*

Keywords. *Polyvinyl chloride, plasticizer, thermostabilizer, antipyrène, flame retardant compounds, thermal stability, oxygen index, phthalars, adipinates, sebacianates.*

Annotatsiya. *Maqolada polivinilxlorid bugungi kun dunyo bozorida ahamiyati, uning yutuq va kamchiliklari, kamchiliklarni bartaraf etish yo'llari, ishlatilish sohasini kengaytirish uchun qo'shiladigan plastifikatorlar, stabilizatorlar va antipirenlar, ularning tadqiqi, afzallik va kamchiliklari keltirilgan.*

Kalit so'zlar. *Polivinilxlorid, plastifikator, termostabilizator, antipiren, olovbardosh birikmalar, termik barqarorlik, kislorod indeks, ftalarlar, adipinatlar, sebasianatlar.*

Dunyo bo'yicha galogen tutgan polimerlar ichida polivinilxlorid ishlab chiqarish salmog'i bo'yicha 1-o'rinni egallaydi va yiliga 46 mln tonnani tashkil qiladi. Plastifikatsiyalanmagan polivinilxlorid bir qancha kerakli talablarga javob bermagani uchun kam hollarda ishlatiladi. Plastifikatsiya qilingan polivinilxloriddan 3000 dan ortiq turdagi materiallar, xususan, oziq-ovqat plyonkalari, sun'iy teri

mahsulotlari, bolalar o'yinchoqlari, oyoq kiyimlar, linoleumlar va kabel qoplamalari ishlab chiqariladi[1].

Polivinilxlorid qiyin yonuvchan polimerlar turkumiga mansub bo'lib, o'z-o'zini o'chirish xossasiga ega. Plastifikator va boshqa modifikatorlar qo'shilmagan PVX ning kislorod indeksi (KI) - 47%, yonish issiqligi - 18,4 kJ/kg. U faqat alangada tutib turilganda CO, CO₂ va HCl gazlar chiqarib yonadi. Tarkibiga plastifikator, stabilizator va boshqa modifikatorlarning qo'shilishi natijasida esa polivinilxloridning KI 20 % gacha tushib ketadi. Bu esa PVX ni termik xossalarini yaxshilashni va olovbardoshligini oshirishni taqozo etadi. Shu sababli PVX ishlab chiqarishda uning yonuvchanligini kamaytiruvchi plastifikatorlar, termostabilizatorlar va antipirenlardan foydalanish maqsadga muvofiq[2].

Plastifikatsiya qilingan polivinilxloridning yonuvchanligiga eng ko'p ta'sir qiladigan qo'shimchalardan biri plastifikatorlardir. Polivinilxlorid uchun plastifikator sifatida murakkab efirlar – ftalatlar, adipinatlar, sebasianatlar, fosfatlar, uglevodorodlar va ularning hosilalari, o'simlik moylari va boshqa modifikatsiya mahsulotlari ishlatiladi. 90 % holatlarda plastifikator sifatida murakkab efirli plastifikatorlar, ayniqsa, ftalatlar ishlatiladi. Polimer tarkibidagi ikki asosli karbon kislotalarning murakkab efiri tipidagi quyi molekulyar plastifikatorlar olov bilan ta'sirlashganda oldin plyonkadan ajraladi va keyin yonadi. Plastifikatorning yonish tezligi uning tarkibi va alanga sodir bo'layotgan muhit sharoitlariga bog'liq. Turli darajada xlrlangan xlorparafinlar tutgan PVX plastifikatlar qiyinchilik bilan yonadi. Diefir plastifikatorlarning xlrlangan parafinlar yoki gallogen tutgan diefirlar bilan almashtirish olovbardoshlik bo'yicha yaxshi natijalar olishga sabab bo'ladi.

Olovbardoshlikni oshirish uchun ko'p hollarda fosfor tutgan plastifikatorlar ishlatiladi. Plastifikatsiyalangan PVX ning yonishini oldini oluvchi eng samarali plastifikatorlar triarilfosfotlar hisoblanadi. Samaraliligi jihatdan trikrezilfosfat va trikasililfosfatlar xlrlangan parafinning surma (III) oksidi bilan aralashmasiga tenglasha oladi. Xlrlangan trialkilfosfatlar alangaga chidamlilikni oshiradi, lekin

PVX ning termik barqarorligini kamaytiradi. Fosforli plastifikatorlar keng qo'llanilmaydi, chunki ular kompozitsiyalarning bir qator jismoniy va mexanik xususiyatlariga, xususan, past haroratda moslashuvchanlik, uchuvchanlik, termik barqarorlik va rang barqarorligi kabi xususiyatlarga salbiy ta'sir ko'rsatadi; ulardan foydalanish polimer materiallarni qayta ishlash texnologiyasini ham murakkablashtiradi[3].

PVX tarkibida termostabilizatorlarning ishlatilishi ham termik xususiyatlarni yaxshilaydi. Hozirgi vaqtda qo'llaniladigan termostabilizatorlarning asosiy sinflari qo'rg'oshin tuzlari, metall sovunlari va qalay organik birikmalari hisoblanadi. Ulardan ba'zilar toksiklik, atrof-muhit ifloslanishi va yuqori narx nuqtayi nazaridan kamchiliklarga ega. Metall sovunlari va qalay organik stabilizatorlar qo'rg'oshin tuzlariga qaraganda xavfsizroqdir, ammo ularning barqarorlashtiruvchi ta'siri odatda qo'rg'oshin tuzlariga qaraganda pastroqdir. Aslida, ba'zi o'simlik moylarining kaltsiy va ruxli sovunlari o'rganilib, PVX ning termostabilizatorlari ekanligi isbotlangan. Butun dunyo bo'ylab ekologik xabardorlikning oshishi natijasida hozirgi vaqtda toksik bo'lmagan va ekologik toza termostabilizatorlarga e'tibor qaratilmoqda. PVX termostabilizatorlari degradatsiya paytida PVX tomonidan ishlab chiqarilgan HCl ni singdirish va neytrallash qobiliyatiga qo'shimcha ravishda quyidagi xususiyatlarning bir yoki bir nechtasiga ega:

1. Aktiv, labil o'rnini bosuvchi guruhlarni, masalan, uchinchi va allilik xlor atomlarini almashtirish yoki siqib chiqarish qobiliyati;
2. Degradatsiya qiluvchi moddalarni ishlab chiqarish qobiliyati, masalan. og'ir metallar xloridlari, faol bo'lmagan;
3. Konyugatsiyalangan polien hosil bo'lishini to'xtatib, HCl yo'q qilinishini ingibirlash orqali zanjir reaksiyalarini o'zgartirish qobiliyati.

Ideal stabilizator bir qator kerakli ikkilamchi atributlarga ega bo'lishi kerak. Bunday stabilizatorlar rangsiz, mos keluvchi va o'tmaydigan bo'lishi kerak. U nisbatan arzon, toksik bo'lmagan, hidsiz va ta'imsiz bo'lishi kerak va polimerning jismoniy va reologik xususiyatlariga ta'sir qilmasligi kerak[4].

Adabiyotlarda hujjatlashtirilganidek, PVX stabilizatorlarini ta'sir qilish usuliga qarab quyidagilarga bo'lish mumkin.

Birlamchi stabilizatorlar: ushbu turdagi stabilizatorlar PVX degradatsiyasi vaqtida zanjirdagi oraliq moddalar bo'lgan allil xlor atomlari bilan reaksiyaga kirishib ishlaydi va shu bilan keyingi degidroxlorlanishni oldini oladi [5,6,7]. Bu jarayon zanjir tarqalishining o'zidan tezroq bo'lishi kerak, bu juda faol nukleofilni talab qiladi. Shu bilan birga, nukleofilning reaktivligi PVX zanjirining ikkilamchi xlori bilan reaksiyaga kirishadigan darajada yuqori bo'lmasligi kerak, bu jarayon stabilizatorni tezda charchatadi. Samarali bo'lishi uchun stabilizator polimer xlor atomlari bilan murakkab bog'lanishi kerak, ya'ni u Lyuis kislotasi xususiyatiga ega bo'lishi kerak [6].

Ikkilamchi stabilizatorlar: ushbu turdagi stabilizatorlar hosil bo'lgan HCl/Cl radikalini tozalash orqali ishlaydi. HCl zanjirining tarqalish reaksiyasi va boshlash bosqichi uchun katalizatoridir [8]. Tozalash degradatsiya jarayonini to'liq to'xtata olmaydi, chunki u diffuziya bilan boshqariladi. Biroq, HCl ni tozalash degradatsiya tezligini sezilarli darajada kamaytiradi va PVX qorayishiga olib keladigan juda tez jarayondan qochadi [9]. Stabilizatsiya birlamchi stabilizatorlar kuchli Lyuis kislotasi, HCl bilan reaksiyaga kirishib, PVX parchalanishining boshlanishi va tarqalishini katalizlashi bilan murakkablashadi. Bunga yo'l qo'ymaslik uchun birlamchi stabilizatorlarni himoya qilish uchun HCl bilan reaksiyaga kirishadigan ikkilamchi stabilizatorlar mavjud bo'lishi kerak.

Polimerlarni olovbardoshligini oshirish uchun bugungi kunda asosan galogen, fosfor, azot tutgan organik va anorganik birikmalar – antipirenlar ishlatiladi. Noorganik antipirenlar guruhini alyuminiy gidroksid, magniy gidroksid, ammoniy polifosfatlar, qizil fosfor, surma (III) oksid, rux oksid, kalsiy karbonat va boshqa anorganik birikmalar tashkil etib, bu barcha ishlab chiqariladigan antipirenlarning taxminan 50 % ini tashkil etadi.

Galogen tutgan antipirenlar barcha olovbardosh moddalar ichida muhim o'rin tutadi va dunyo bo'yicha barcha ishlab chiqariladigan antipirenlarning 25 % ini

tashkil etadi. Ko'p hollarda xlor va brom tutgan birikmalar antipirenlar sifatida qo'llaniladi, chunki ular narx va sifatning muqobil uyg'unligiga ega. Ftor va yodli birikmalar antipiren sifatida deyarli ishlatilmaydi, chunki ftorli birikmalarning samaradorligi past, yodli birikmalar termik barqaror emas.

Fosfor organik birikmalar dunyo bo'yicha ishlab chiqarilayotgan umumiy antipirenlarning 20 % ni tashkil etadi. Fosfor organik antipirenlar brom yoki xlor atomini o'z ichiga olishi va sinergik fosfor organik birikmalar hosil qilishi ham mumkin. Fosfor organik birikmalar 100 massa qism polivinilxloridga 0,3 dan 2 massa qismgacha qo'shiladi va bu iqtisodiy jihatdan ancha tejamlidir.

Galogen tutgan antipirenlar bilan olingan PVX kompozitsiyalarini kislorod indeksi yuqori, lekin atrof-muhit ifloslanishiga va inson salomatligiga zararli ta'siri ularni ishlatishni birmuncha cheklaydi. Alyuminiy gidroksid va magniy gidroksid tutgan kompozitsiyalar narxi yuqori emasligi tufayli eng ko'p qo'llaniladi, tarkibiga rux va mis gidroksidlar qo'shilganda olovbardoshligi yanada ortadi, lekin narxni birmuncha oshishiga sabab bo'ladi. Fosfor organik birikmalar esa kam miqdorda ishlatilishi, tutun hosil bo'lishini sezilarli kamaytirishi, sinergik fosfor organik birikmalar hosil qila olishi bilan ahamiyatli. Lekin fosfor tutgan birikmalarni sintez qilish ko'p mehnat talab etishi, zaharli va yonuvchi oq fosfor bilan ishlashda qator xavfsizlik choralari ko'rish zarurligi va bu polimer kompozitsiyasi va ular asosidagi materiallarning tannarxini oshishiga olib kelishi ularni ishlatishni bir muncha cheklaydi.

Xulosa qilib aytganda polivinilxloridning termik xususiyatlarini barqarorlashtirish va yonuvchanligini kamaytirish uchun plastifikator, termostabilizator va antipirenlarni qo'llash yaxshi samara beradi va keng qo'llaniladi. Lekin bir nechta talablarga javob beradigan, ya'ni ham stabilizator, ham antipiren bo'la oladigan yoki ham plastifikator, ham termostabilizator bo'la oladigan yangi birikmalarning sintezi bugungi kun talabiga aylanmoqda.

Adabiyotlar:

1. Gilbert M. Poly (vinyl chloride)(PVC)-based nanocomposites. In: Advances in polymer nanocomposites. Elsevier; 2012. p. 216–37.
2. Мазитова А.К., И. Н. Вихарева, Зарпов И.И., Мазитов Р.М., Канарейкин В.И., / Разработка новой ПВХ-композиции с пониженной горючестью / Nanotechnologies in Construction: A Scientific Internet-Journal. Нанотехнологии в строительстве: научный Интернет-журнал 2019; 11 (6):696-705
3. Jia Puyou; Zhang Meng; Hu Lihong; Bo Caiying; Zhou Yonghong Thermal degradation and flame retardant mechanism of poly(vinyl chloride) plasticized with a novel chlorinated phosphate based on soybean oil. Журнал «Технология полимерных материалов» № 12, 2015
4. O. M. Folarin* and E. R. Sadiku “Thermal stabilizers for poly(vinyl chloride): A review” International Journal of the Physical Sciences Vol. 6(18), pp. 4323-4330, 9 September, 2011.
5. Fisch MH, Bacaloglu R (1999). Mechanism of poly(vinyl chloride) stabilization. *Plastics Rub. Compos.*, 28: 119-124.
6. Baltacioglu H, Balkose D (1999). Effect of zinc stearate and/or epoxidized soybean oil on gelation and thermal stability of PVC–DOP plastigels. *J. Appl. Polym. Sci.*, 74: 2488-2498.
7. Okieimen FE, Sogbaike CE (1995). Thermal dehydrochlorination of poly(vinyl chloride) in the presence of jatropa seed oil. *J. Appl. Polym. Sci.*, 57: 513-518.
8. Gonzalez-Ortiz LJ, Arellano M, Jasso CF, Mendizabal E, Sanchez-Pena MJ (2005). Thermal stability of plasticized poly(vinyl chloride) compounds stabilized with pre-heated mixtures of calcium and/or zinc stearates. *Polym Degrad. Stab.* 90: 154-161.
9. Tamer K, Jale Y, Mithat Y, Mehmet S, Micheal S (2005). Degradation of PVC containing mixtures in the presence of HCl fixators. *J. Polym. Environ.* 13: 365 - 379.

РУССКИЕ ИНТЕРНЕТ-ЖАРГОНЫ

Убайдуллаев Абдусалом Юнусжон угли

студент Ферганского Государственного университета

***Аннотация:** Современный интернет-мир пронизан своими уникальными жаргонными выражениями и сокращениями, которые являются неотъемлемой частью онлайн-культуры. Русскоязычное интернет-пространство не является исключением, и здесь сформировались собственные интернет-жаргоны, которые олицетворяют уникальность русской онлайн-субкультуры. В этой статье мы рассмотрим некоторые из наиболее популярных русских интернет-жаргонов, их происхождение и феноменальную эволюцию.*

***Ключевые слова:** Английский, развитие, пользователь, реакция, термин, онлайн, интернет, современный, русский, язык.*

В современном мире постоянно меняющиеся технологические разработки создали новые возможности для общения и сотрудничества, сделав Интернет неотъемлемой частью нашей повседневной жизни. Рост интернет-культуры в одноименном пространстве привел к развитию особого языка – интернет-жаргона, на котором широко говорят русскоязычные пользователи.

Интернет является основой для создания новых языковых явлений, и интернет является одним из них. Онлайн-словарь русского языка стремительно развивается и вошел в общепринятую письменную и устную речь, расширив рамки современного русского языка. Знание лексики интернета позволяет вам развивать и понимать уникальную культуру интернет-сообщества. Далее приведены примеры как онлайн-словари влияют на развитие и выражение языка в современном мире.

Лол (lol):

Первоначально происходящее от английской аббревиатуры «*laugh out loud*», «лол» стало одним из самых популярных интернет-словосочетаний в СНГ. Он используется для описания чего-то смешного или забавного.

Кек (kek):

Данный жаргонный термин происходит из онлайн-игровой среды и является русской интерпретацией английского "lol". "Кек" применяется для обозначения усиленного хохота, подобно реакции "rofl" (*roll on the floor laughing*).

Флекс (flex):

Этот термин относится к человеку, который пытается продемонстрировать свои достижения или компетентность в определенной области. Обычно он используется для обозначения физических достижений или достижений в физической форме.

Опа (opra):

"Опа" - это чувствительное выражение изумления либо неожиданности. Оно зачастую применяется в интернет-сообществе в реакции на непредвиденные либо шокирующие события.

Бан (ban):

Данный термин обозначает блокировку либо запрет пользователя в определенной системе. Когда кто-то получает "бан", это обозначает, что ему закрыт доступ к источнику, зачастую в итоге нарушения правил поведения.

Троль (troll):

Тролли - это люди, которые активно участвуют в обидных либо провокационных дискуссиях в сети Интернет с целью вызвать негативные либо чувствительные реакции. Термин "троль" случился от английского слова "troll" и получил огромную знаменитость в русском интернет-жаргоне.

Мем (meme):

Мемы стали неотделимой частью интернета и интернет-культуры. Это снимки, комиксы, гифки либо видео, которые стремительно распространяются и встраиваются в разные ситуации. Русский интернет-жаргон собрал свою коллекцию мемов, включая "Кот Шредингера", "Сорян" и многие иные. Мемы не только делают интернет-контент больше многообразным, но и создают уникальные шутки, которые понимает только интернет-сообщество.

Флуд (flood):

Флуд - это активность, состоящая в массовой отправке однотипных сообщений либо повторах в сети Интернет. Пользователи, занимающиеся флудом, зачастую специально нарушают всеобщие правила коммуникации, что приводит к перегрузке форумов, чатов и других площадок. Флуд может быть как итогом троллинга, так и попросту напрасной и пустой болтовней.

Интернет-жаргоны являются неотделимой частью интернет-культуры и отражают специфические особенности общения в онлайн-сообществах. Русскоязычный интернет-жаргон продолжает прогрессировать, принося свои особенности и новые выражения. Они делают интернет-контент больше креативным, увлекательным и симпатичным. За их лаконичностью и краткостью стоит громадный объем значений и иронии, которые понимают только те, кто вникает в интернет-культуру и говорит на языке интернет-жаргона.

Список литературы:

1. Беляева Т.М., Хомяков В.А. Нестандартная лексика английского языка. Л.: Изд-во ЛГУ, 1985. – 138 с., с.18
2. Грачев М. А. Словарь современного молодёжного жаргона / М. А. Грачев. — Москва: Эксмо, 2006. — 704 с.
3. Жаргонная лексика – [http://scicenter.online/russkiy-yazyik/jargonnyaya-
leksika-70660.html](http://scicenter.online/russkiy-yazyik/jargonnyaya-leksika-70660.html)
4. Крысин Л.П. О лексике русского языка наших дней // Русск. яз. В школе. – 2002. - №1. – С.3-7.
5. Орлова Н. О. Сленг vs жаргон: проблема дефиниции // Ярославский педагогический вестник. — Ярославль: Ярославский государственный педагогический университет имени К. Д. Ушинского, 2004. — № 3 (40). — ISSN 1813-145X.

TEXNOLOGIK JARAYONLARNI AVTOMATLASHTIRISH SISTEMALARINI LOYIHALASH

Ernazarov Alisher Qoryog‘dievich

AMU –Buxoro mashina kanalini ishlatish boshqarmasiga qarashli Elektr tarmoqlari boshqarmasi ishlab chiqarishda relili himoya avtomatikasi va elektr uskunalari bo‘limi boshlig‘i.

***Annotatsiya:** Maqolada avtomatlashtirish jarayonlarini sistemalarini loyihalash ko‘zda tutiladi va shunga ko‘ra tasniflanadi.*

***Kalit so‘zlar:** Inshoat avtomatika texnologik jarayon.*

Zamonaviy ishlab chiqarishning ishlab chiqarish jarayonlarini avtomatlashtirishda hal qilinadigan masalalar mutaxassislardan turli avtomatlashtirish asboblarining tuzilish va ishlash prinsiplarini, avtomatik sistemalarning turli ko‘rinishlari va sinflarini yasash metodlarini bilishni ham, texnologik jarayonlarni avtomatlashtirish sohasidagi ishlar bilan birga aniq va bir qiymatli almashish mumkin bo‘lgan umumiy texnik tilni egallashni ham talab qiladi. Bu biror texnologik jarayonini avtomatlashtirishning mantiqiy hisoblangan va texnik jihatdan asoslangan sistemaning avtomatlashtirish sistemalarining montaj qilish sozlash va ishlatish masalalari bilan shug‘ullanuvchi mutaxassislar uchun birday tushunarli bo‘ladigan tilda ifodalash kerak. Bunda barcha mutaxassislarda yaratilayotgan avtomatlashtirish sistemasining asbob bilan ta‘minlanishi, berilgan rostdash qonunlarini amalga oshirish, asboblarni va avtomatlashtirish vositalarini montaj qilish usullarini, impulsi va komanda liniyalarini va manba liniyalarini o‘tkazish sohasida tushuncha yagona bo‘lishi kerak. Bu bir so‘zdan tushunishga, masalan, montaj ishlarida ishlovchilar sistemasini ishlab chiqish yoki ishlatish jarayonida montajchilarning bevosita ishtirokisiz qay tarzda erishish mumkin? Bunday bir-birini tushunish maxsus ishlab

chiqiladigan texnik xujjat vositasida ta'minlanadi, bu xujjat texnologik jarayonni avtomatlashtirish loyihasi deyiladi.

Avtomatlashtirish sistemalarini loyihalash bosqichlari.

Yangi sanoat ob'ektlarini qurish va mavjud korxonalarni qayta qurish loyiha asosida amalga oshiriladi. Loyiha texnikaviy xujjatlarning kompleksidan iborat bo'lib, bularga ob'ektni qurish yoki qayta qurish zaruriyatini prinsipial tarzda asoslovchi yozuvlar, nostandart uskunalarni tayyorlash uchun lozim bo'lgan, shuningdek, hamma turdagi qurilish-montaj va sozlash ishlarini amalga oshirish uchun kerak bo'lgan hisoblashlar va chizmalar kiradi.

Qurilayotgan ob'ektning murakkabligiga qarab loyiha ma'lum qismlardan iborat bo'ladi. Loyihada texnika-iqtisodiy, texnologik, qurilish, santexnika, elektr, avtomatika kabi qismlar bo'lishi mumkin. Avtomatlashtirish loyihasining bir bo'limi bo'lgan texnologik jarayonlarni nazorat qilish va avtomatik rostlash hamda boshqarish qismini shu sohaga ixtisoslashtirilgan tashkilot yoki texnologik loyihalash institutining avtomatlashtirish bo'limi (guruxi) amalga oshiriladi.

Loyihalashni bajarishda loyihaning texnologik qismini tuzuvchi tashkilot va yoki buyurtmachi bergan topshiriq asos bo'lib xizmat qiladi. Ayrim vaqtlarda topshiriqni tuzishda avtomatlashtirish loyihasini bajaruvchi tashkilot ham jalb etiladi. Loyihalash topshiriqlariga quyidagilar kiradi: a) loyihalashtirilayotgan ob'ektning tarkibi, texnologik jarayonning qisqacha bayoni, qurilma va uskunalarning xarakteristikasi; b) atrof-muhitning xarakteristikasi ko'rsatilgan holda nazorat qilinadigan va rostlanadigan kattaliklarning natijasi; v) nazorat qilish va rostlashda ruxsat etilgan xatolar va asboblarning funksional belgilari. Hozirgi paytda ishlab chiqarish jarayonlarini avtomatlashtirish sistemalarining jihozlanishining turli darajada bo'lishi bilan ifodalanadi. Texnologik boshqarish ob'ektlari – agregatlar, qurilmalar, ishlab chiqarish tizimlari va sexlari- markazlashgan avtomatlashtirish sistemalari bilan borgan sari ko'proq jihozlanmoqda. Bu sistemalarda markaziy boshqaruv pultiga (MBP) ob'ekt to'g'risidagi barcha axborot chiqariladi. Markazlashtirilgan sistemalardan ishlab chiqarishlarda foydalanish tajribasi quyidagi

ko‘rinishdagi bir qator kamchiliklarni aniqladi: avtomatlashtirish sistemasining ishlashi ishonchliligi MBPda xatolarni tuzatish mumkin bo‘lmaganligi tufayli pasaydi; MBPni va aloqa liniyalarini texnik jihozlashga ketadigan xarajatlar oshdi, bu MBPdagi barcha operativ axborotning to‘planishiga bog‘liq MBPda ta‘mirlash va profilaktika ishlarni bajarish kunu-tun ishlovchi uzluksizTJli korxonalar uchun murakkablashdi. MBPda to‘planishi undan ob‘ektning optimal boshqarishni amalga oshirish uchun operativ foydalanishga imkon beradi, bu faqat texnologik qurilmaning umumdorligini Ko‘pchilik zamonaviy korxonalarni kiritish mumkin bo‘lgan murakkab ob‘ektlarni markazlashgan avtomatlashtirish sistemalari MBPga kelayotgan katta hajmdagi axborotga ishlov berish va tahlil qilish uchun hisoblash texnikasi (XT) vositalaridan foydalanish darajasiga qarab keng tarqalmoqda. BTO haqidagi axborotning va ishlab chiqarilayotgan mahsulotning sifatini oshirib hamda xom ashyo isrofini kamaytiribgina qolmay, balki boshqaruvni yangicha tashkil etishni ham – texnik iqtisodiy ko‘rsatgichlarni operativ hisoblashni, ayrim ishlab chiqarish agregatlarining va umuman korxonaning ishini muvofiqlashtirishni ta‘minlaydi. Tuzilish sxemasida avtomatlashtirish sistemalariga ega bo‘lgan XT vositalari texnologik jarayonlarning avtomatik boshqarish sistemalari (TJABS) deyiladi.

Texnologik jarayonlarni avtomatlashtirish sistemalarini loyihalash bir va ikki bosqichda bajariladi. Ikki bosqichli loyihalashda texnikaviy loyiha (TL) tuzilib, ikkinchi bosqichda ishchi chizmalar (ICH) yaratiladi. Bir bosqichli loyihalashda ikkala bosqich birlashtirilgan bo‘lib, buni texnik ishchi loyiha (TIL) deyiladi. Bir bosqichli loyihalash ancha qulaydir. Bu holda sodda ob‘ektlarning avtomatlashgan sistemalari loyihalarini tuzish va murakkab bo‘lmagan tipaviy loyihalarni joriy etish yoki iqtisodiy jihatdan tejamli individual loyihalarni qayta ishlatish maqsadga muvofiq hisoblanadi.

Adabiyotlar:

1. Yusupbekov N.R. va boshqalar. “Texnologik jarayonlarni boshqarish sistemalari”, -Toshkent, 1997 y.
2. Yusupbekov N.R. va boshqalar. “Avtomatika va ishlab chiqarish jarayonlarini avtomatlashtirish.”, -Toshkent, 1982 y.

TABLE OF CONTENTS

Sr. No.	Paper/ Author
1	Talapova Nargiza Baxriddinovna. (2023). MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARINI MOLIYAVIY TA'MINLASH TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISH. SCHOLAR, 1(25), 4–14. https://doi.org/10.5281/zenodo.8368052
2	Jo'rayeva Dilnoza Xudoyberdi qizi, Jo'rayev Jasurbek Murodjon o'g'li, & Raximov Azizbek Dilmuratovich. (2023). QOVUN NAVLARINING VEGETATSIYA DAVRI DAVOMIYLIGI VA HOSILDORLIK KO'RSATKICHLARI. SCHOLAR, 1(25), 15–18. https://doi.org/10.5281/zenodo.8368068
3	Jo'rayev Jasurbek Murodjon o'g'li, Jo'rayeva Dilnoza Xudoyberdi qizi, & Raximov Azizbek Dilmuratovich. (2023). TARVUZ URUG'LARINI EKISHGA TAYYORLASHDA, KIMYOVIY DORI VOSITALAR BILAN ISHLOV BERISH HAMDA YETISHTIRISH AGROTEKNIKASI. SCHOLAR, 1(25), 19–22. https://doi.org/10.5281/zenodo.8368076
4	Maxmudov L.Yu. (2023). AXBOROT XURUJLARI, "OMMAVIY MADANIYAT" VA BOSHQA YOT MAFKURALARGA QARSHI IMMUNITETINI SHAKLLANTIRISHDA MILLIY MENTALITETNING O'RNI. SCHOLAR, 1(25), 23–27. https://doi.org/10.5281/zenodo.8368101
5	O'tayev G'.G'. (2023). MILLIY MENTALITET VA YOSHLAR MADANIYATIDAGI O'ZGARISHLAR. SCHOLAR, 1(25), 28–32. https://doi.org/10.5281/zenodo.8368107
6	Maxmudov L.Yu. (2023). GLOBALLASHUV VA MILLIY MADANIYAT TENDENTSIYALARI. SCHOLAR, 1(25), 33–38. https://doi.org/10.5281/zenodo.8368127
7	Nuriddinova U.B, & Karimova A.M. (2023). ASPECTS OF ECONOMIC SECURITY OF BANKS, AS WELL AS THE FUNCTIONS OF THE STATE AND REGULATORY BODIES. SCHOLAR, 1(25), 39–46. https://doi.org/10.5281/zenodo.8368131

8

Nuriddinova Umida, & Karimova Aziza. (2023). FORMATION OF A NEW INVESTMENT CLIMATE AND CREATION OF NEW OPPORTUNITIES FOR INVESTORS UZBEKISTAN. SCHOLAR, 1(25), 47–52.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8368139>

9

Курёзов Хамза Атабаевич, Курёзов Хамза Атабаевич, & Бекчанова Нилуфар Ахмеджановна. (2023). ОИЛАНИНГ ХУҚУҚИЙ, ПСИХОЛОГИК ХУСУСИЯТЛАРИ ВА УЛАРДАГИ ЎЗГАРИШЛАР. SCHOLAR, 1(25), 53–60. <https://doi.org/10.5281/zenodo.8368143>

10

Rimbayeva Ozoda Bazarbayevna. (2023). BOLALARDA DUDUQLANISHNING KELIB CHIQISH SABABLARI. SCHOLAR, 1(25), 61–64. <https://doi.org/10.5281/zenodo.8368169>

11

Usmonov Sardor, & Toshtemirova Iroda Ziyodullo qizi. (2023). HUDUDLARNING BARQAROR IQTISODIY O'SISHIDA NOQISHLOQ XO'JALIK FAOLIYATLARINING AHAMIYATI VA UNDA QISHLOQ TURIZMINING O'RNI. SCHOLAR, 1(25), 65–72.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8368173>

12

Римбаева Озода Базарбаевна. (2023). МЕЖЛИЧНОСТНОЕ ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ ШКОЛЬНИКОВ В УСЛОВИЯХ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБУЧЕНИЯ. SCHOLAR, 1(25), 73–77. <https://doi.org/10.5281/zenodo.8368189>

13

Xudoyberdiyeva Kamola Fazlidin qizi, & Xaydarova Gulrux Sobirjon qizi. (2023). POLIVINILXLORIDNING TERMİK XOSSALARI VA OLOVBARDOSHLIGINI OSHIRUVCHI BIRIKMALAR TADQIQOTI. SCHOLAR, 1(25), 78–83. <https://doi.org/10.5281/zenodo.8368200>

14

Убайдуллаев Абдусалом Юнусжон угли. (2023). РУССКИЕ ИНТЕРНЕТ-ЖАРГОНЫ. SCHOLAR, 1(25), 84–87. <https://doi.org/10.5281/zenodo.8368217>

15

Ernazarov Alisher Qoryog'dievich. (2023). TEXNOLOGIK JARAYONLARNI AVTOMATLASHTIRISH SISTEMALARINI LOYIHALASH. SCHOLAR, 1(25), 88–91. <https://doi.org/10.5281/zenodo.8368222>